

Kulturhistorisk konsekvensbedömning Hindås
2021-07-07

BESTÄLLARE

Härryda kommun

Beställarens kontaktpersoner:

Planarkitekt Anna Wallin

KONSULT

WSP Sverige AB

411 40 Göteborg

Besök: Ullevigatan 19

Tel: +46 10 7225000

WSP Sverige AB

Org nr: 556057-4880

Styrelsens säte: Stockholm

www.wsp.com

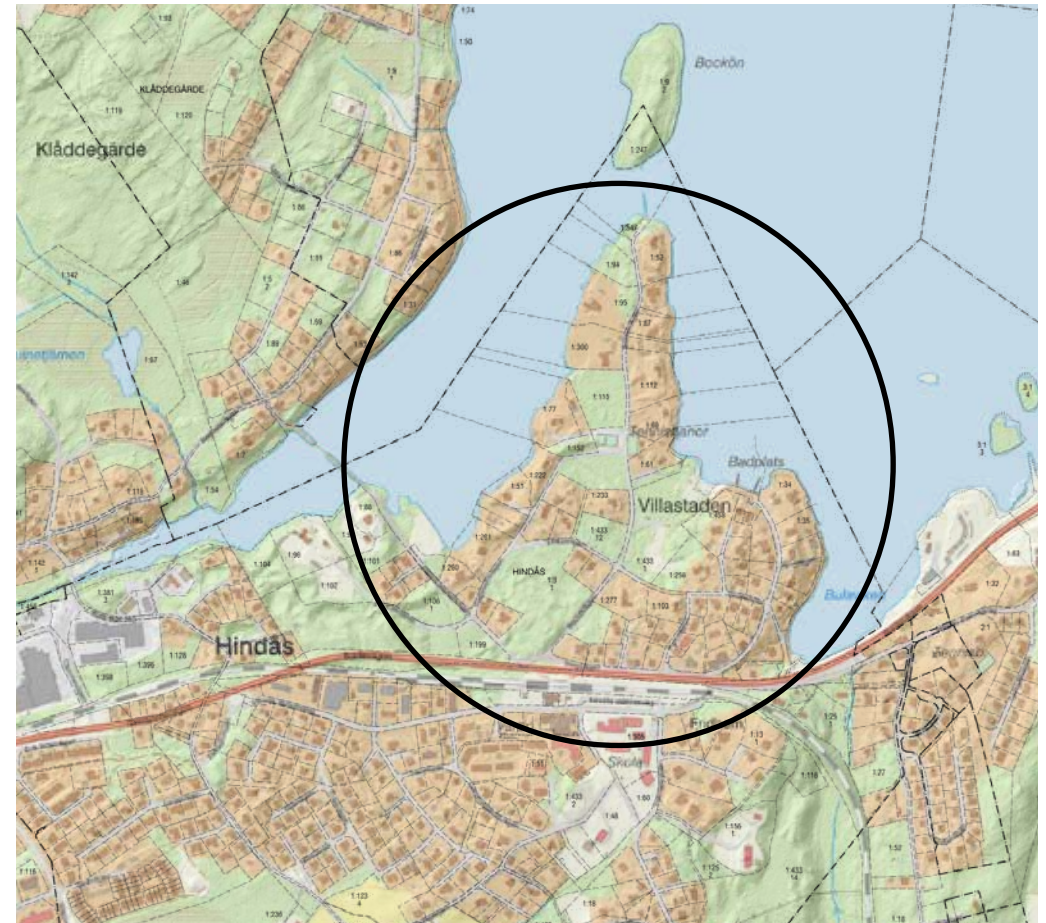
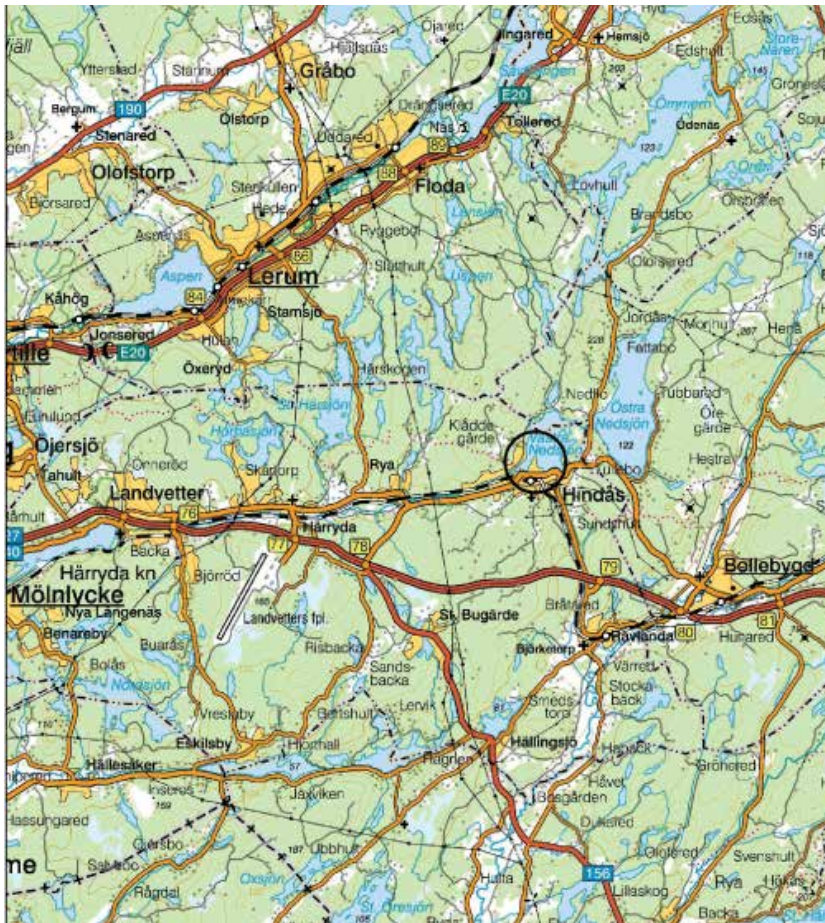
PROJEKTGRUPP WSP

Författare WSP:

Bebyggelseantikvarie Susanne Fredholm

Uppdragsansvarig WSP:

Bebyggelseantikvarie Adam Augustsson

Utredningsområdet inringat. Översiktskartor visar områdets läge i Härryda kommun samt inom Hindås tätort. Källa: Lantmäteriet.

Innehåll

INLEDNING	4
KONSEKVENSPANALYS	8
Kulturhistoriska värden.....	9
Konsekvenser synbilder.....	10
Samlad bedömning av planförslagets konsekvenser samt rekommendationer.....	24
FÖRUTSÄTTNINGAR	26
Kända fornlämningar.....	26
Tidigare utredningar.....	26
Övergripande historik.....	28
Beskrivning av värdebärande karaktärsdrag	36
KÄLLFÖRTECKNING	50

INLEDNING

Syftet med detaljplanen

En ny detaljplan för Bocköhalvön i Härryda kommun ska tas fram. Syftet är att försörja samtliga bostäder med kommunalt vatten och avlopp, förbättra vägarna samt skapa nya bostäder. Planens formella namn är ”Förslag på detaljplan för del av Hindås 1:433 m.fl. Bostäder på Bocköhalvön”.

Syftet med konsekvensbedömningen

Syftet med den kulturhistoriska konsekvensbedömningen är att utreda konsekvenserna för planerad bebyggelseutveckling med avseende på områdets kulturmiljövärden.

Metoder och upplägg

Bedömningen grundas i text- och kartanalys av historiska källor samt okulär inventering vid platsbesök. Tidigare utredningar, kartor och historisk litteratur ligger till grund för både byggnaders och landskapets historik och beskrivning.

Synbilder

Identifierade kulturhistoriska värden beskrivs med hjälp av synbilder från olika platser inom och omkring planområdet. Synbilderna är ett representativt urval av platser varifrån kulturmiljön som helhet, med dess ingående värden, särskilt väl kan upplevas. Varje synbild kompletteras med beskrivning av påverkan och effekt samt konsekvensbedömning av planförslaget.

Kulturhistoriskt värde

Den kulturhistoriska värderingen innebär en bedömning av kulturmiljöns värde och utgör en förutsättning för att i slutändan kunna minimera negativa konsekvenser. Som utgångspunkt används Riksantikvarieämbetets definition av kulturhistoriskt värde (RAÄ, 2015); ”de möjligheter materiella och immateriella företeelser kan ge vad gäller att inhämta och förmedla kunskaper om och förståelse av olika skeenden och sammanhang – samt därigenom människors livsvillkor i skilda tider, inklusive de förhållanden som råder idag.” Ju bättre en företeelse bidrar till möjligheterna att inhämta och förmedla kulturhistorisk kunskap, desto större är dess kulturhistoriska värde.

I värderingen är följande kriterier avgörande:

- Möjlighet till kunskap och förståelse: hur väl går det att avläsa det historiska sammanhanget?
- Kulturhistorisk helhet: hur mycket har bevarats av sammanhanget, och avspeglar sammanhanget främst en avgränsad tidsperiod eller ett längre utvecklingsförlopp?
- Kulturhistorisk relevans: hur betydelsefull är företeelsen som kännetecknande eller på annat sätt särskilt betydelsefull för sin tid och kontext, ur ett lokalt respektive kommunalt perspektiv?

Konsekvensbedömning

Utifrån värdekriterierna kan en bedömning göras och miljön graderas:

- Stora värden innebär ett kommunalt och regionalt kulturhistoriskt värde. Miljön uppvisar i stor grad en företeelse som är kännetecknande eller unik för samhällets kulturhistoriska utveckling. Genom bevarade beståndsdelar ger miljön mycket goda möjligheter till kunskap och förståelse om företeelsen och samhällets utveckling. Här ingår lagskyddade miljöer och objekt i form av fornläm-

ningar och bebyggelse skyddad i plan- och bygglagen. Här ingår även utpekade byggnader som i *Bocköhalvön i Hindås. Kulturhistorisk byggnadsinventering (2015)* bedömts ha mycket högt och högt kulturhistoriskt värde.

- Måttliga värden innebär ett områdesspecifikt kulturhistoriskt värde. Miljön uppvisar en företeelse som är kännetecknande eller unik för samhällets utveckling på områdesnivå. Här ingår även utpekade byggnader som i *Bocköhalvön i Hindås. Kulturhistorisk byggnadsinventering (2015)* bedömts ha mycket visst kulturhistoriskt värde/miljöskapande värde.

- Små värden innebär ett begränsat kulturhistoriskt värde. Miljön uppvisar en företeelse som är kännetecknande. Bevarade beståndsdelar saknas till stor del. Möjligheter till kunskap och förståelse om företeelsen och samhällets utveckling är små.

I matrisen intill redovisas hur konsekvensbedömningen gjorts.

Grad av konsekvens	Förklaring
Stor negativ konsekvens	Stor negativ konsekvens uppkommer när ett stort värde får stora negativa effekter genom att värdet försvagas påtagligt, förvanskas eller försvinner så att miljön inte längre är kännetecknande för företeelsen. Främst gäller det nationella eller regionala värden i form av lagskyddade miljöer och objekt, utpekade miljöer eller Klass A-byggnader. Stor negativ konsekvens kan även uppkomma av en mycket stor negativ effekt på ett lokalt värde genom att värdet försvinner helt. Även en måttlig negativ effekt på ett stort värde kan beroende på förändringens karaktär innebära stor negativ konsekvens.
Måttlig negativ konsekvens	Måttlig negativ konsekvens uppkommer när ett måttligt värde får måttliga negativa effekter genom att värdet försvagas så att det blir svårare att få kunskap om eller förstå företeelsen. Måttlig negativ konsekvens kan även uppkomma av en stor negativ effekt på ett lågt/lokalt värde genom att värdet försvinner till stor del eller förvanskas. Även en liten negativ effekt på ett stort värde kan beroende på förändringens karaktär innebära måttlig negativ konsekvens.
Liten negativ konsekvens	Liten negativ konsekvens uppkommer när ett litet värde får liten negativ effekt genom att värdet försvagas i viss utsträckning. Liten negativ konsekvens kan även uppkomma av obetydliga förändringar för ett högre värde.
Ingen eller obefintlig konsekvens	Ingen eller obefintlig konsekvens uppstår när negativa effekter saknas.
Positiv konsekvens	Positiv konsekvens uppstår när stora värden stärks genom återställande av kulturmiljöns beståndsdelar och/eller genom att kulturhistoriska samt upplevelsemässiga samband i miljön förtydligas.

Tidigare utredningar

I Härryda kommuns kulturmiljöprogram (2012) berörs Hindås historik och karaktär översiktligt.

En kulturhistorisk bebyggelseinventering av Bocköhalvön i Hindås utfördes av Västarvet kulturmiljö/Bohusläns museum 2015. Här beskrivs de kulturhistoriska värden som bör värnas och säkerställas i en framtida detaljplanläggning för Bocköhalvön. Rapporten ligger till grund för framför allt bedömningen av byggnader med särskilt, stort respektive visst kulturhistoriskt värde.

Inom ramen för framtagandet av Härryda kommun översiktsplan 2020/21 genomförde WSP en kulturhistorisk inventering, karaktärisering och värdering med tillhörande rekommendationer av ett flertal områden i Hindås tätort, däribland Bocköhalvön. WSP:s utredning byggde vidare på 2015 års inventering. Karaktärsområdesbeskrivningen och byggnadsinventeringen är i dagsläget inte politiskt antagen.

En privat utredning framtagen av Bertil A. Larsson 2020 för fastighet 1:433 har varit behjälplig i bedömning av Granelidsparken.

KONSEKVENSANALYS

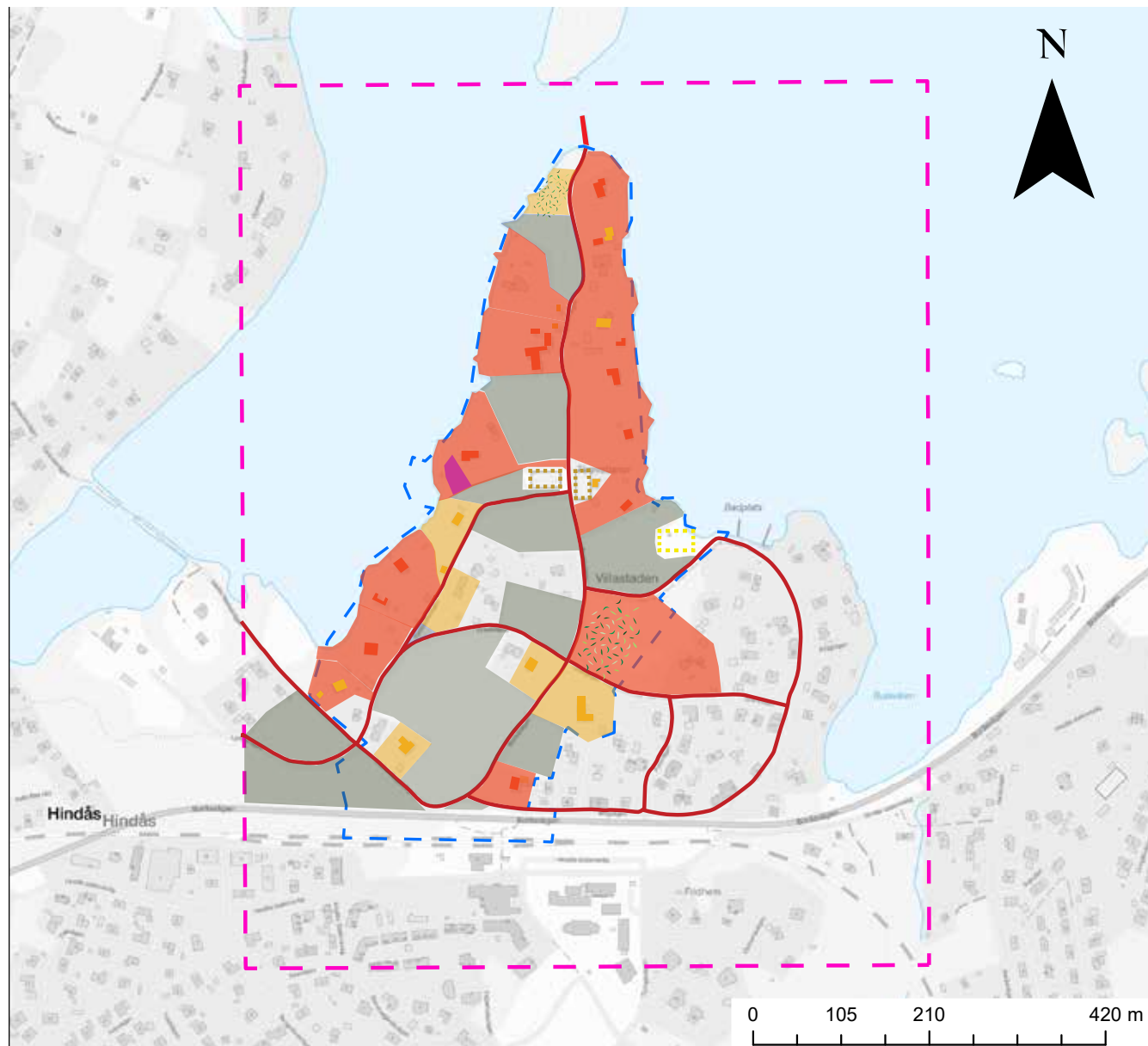
På följande sidor redovisas planförslagets konsekvenser på områdets kulturmiljövärden. Initialt sammanfattas planområdets kulturhistoriskt värdebärande karaktärsdrag. Bedömning görs av möjligheterna att genom bebyggelsen och landskapet utvinna och förmedla kunskaper om olika skeenden och sammanhang. Med hjälp av synbilder beskrivs därefter områden där värdena är koncentrerade, varpå effekter och konsekvenser av planförslaget presenteras och rekommendationer föreslås. Avsnittet avslutas med en sammanfattande redogörelse av påverkan-effekt-konsekvens med rekommendationer för området som helhet.

Kulturhistoriska värden

Förhistoriskt djup

 Fyndplats mesolitikum

Fynd av flinta berättar om ett landskap attraktivt för jägare-samlare under mesolitikum.

 Utredningsområde

 Planområde

 Fyndplats mesolitikum

Tidigt 1900-tal

 Skogspartier

 Vägnät

 Skogsträdgårdar

 Parklämningar

 Nationalromantisk villaarkitektur

1930-1960-tal

 Tennisanläggning

 Badplats

 Skogsträdgårdar

 Funktionalistisk villaarkitektur

Plan- och bebyggelsehistorisk läsbarhet

Tidigt 1900-tal

Skogspartier inom villastad

Kvarvarande skogspartier inom gles villastad vittnar om naturförutsättningarna som varit avgörande för områdets attraktionskraft för Göteborgs societet under 1900-talets början, avgörande för Hindås utveckling.

Vägnät

Vägdragning tillkommen i början av 1900-talet i samband med villastadens grundande. Smala gator följer naturförutsättningarna på platsen med mjuka kurvor och vinklar. Stenfundament för Bocköbron markerar tidigare bro mellan Bocköhalvön och Bockön, som berättar om historisk nyttjande av landskapet.

Kulturhistoriska parklämningar

Parklämningar från 1920-tal med terrasseringar, trappor och planteringar. Fastighet 1:433 har även stenskodd dammanläggning.

Skogsträdgårdar

Rymliga skogsträdgårdar med berg i dagen, stödmurar, stenterrassering och strandskoning, bryggor och ibland brunnar med nationalromantisk prägel. Naturstensmurar markerar ibland fastighetsgränser längs gatan, ibland mellan fastighetsgränser inom trädgårdarna.

Nationalromantisk villaarkitektur

Villor uppförda i varierande allmogepsinspirerad, nationalromantisk stil präglad av 1900-talets arkitekturideal. *Material och färgsättning:* naturstenssockel, variation mellan puts- eller panelfasader i jordiga pigment. Variation i fönsterform, ofta småspröjsade i varierande kulörer.

Placering: Majoriteten är på tomten centralt och högt placerade med utsikt över sjön, ofta mindre eller inte alls synliga från gatan.

Volym: Gedigna volymer i 1,2-2 våningar med ett flertal ut- och tillbyggnader samt ekonomibygnader som alltjämt låter huvudbostaden dominera karaktären.

Ekonomibygnader: Ibland vinklade byggnader i träpanel och flerglasfönster. Ibland sten- eller jordkällare.

1930-60-tal

Skogsträdgårdar

Trädgårdar med stenterrasseringar och grindstolpar av sten med smides- eller trägrindar fortsatt rådande men något mindre till ytan. Speglar kontinuitet i områdets utveckling.

Funktionalistisk villaarkitektur

Villor med geometrisk plan, fritt dimensionerade och funktionsanpassat placerade fönster men fasader fortsatt i trä avspeglar en försiktig övergång mot funktionalismens arkitekturideal.

Tennisanläggning

Centralt beläget på Bocköhalvön på gemensam mark finns två tennisbanor placerade på västra respektive östra sidan om Bockövägen. Endast den på östra sidan om vägen brukas idag. Den andra var tidigare en inomhusbana som revs under 2010-talet. Omlädningshus vid aktiv tennisbana i 1940-tals prägel med pulpettak, tre rundpelare vid indragen veranda och liggande panel. Utgör en del av den idrottsidentitet som historiskt präglat Hindås.

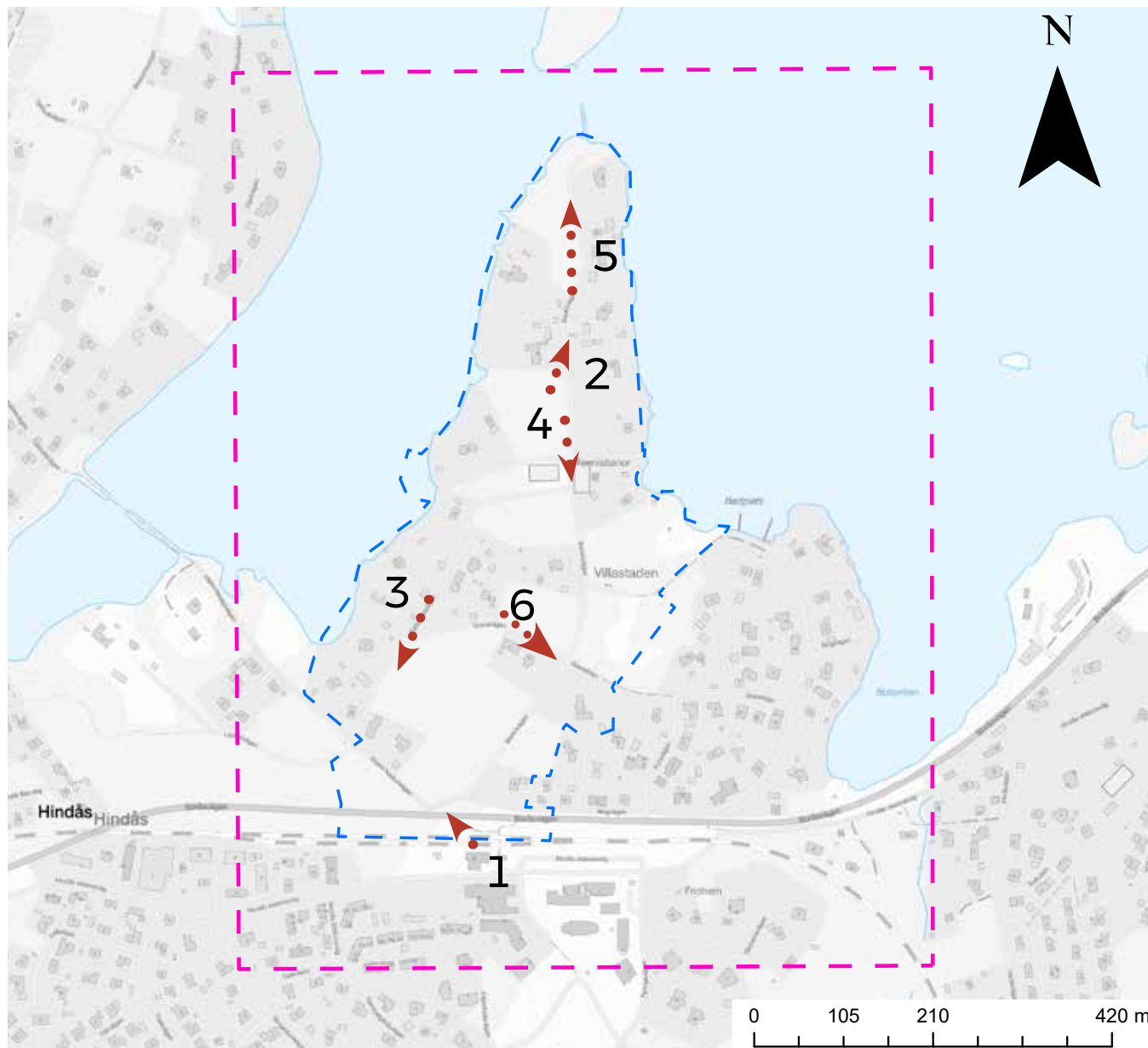
Allmän badplats

Allmän badplats sedan mitten av 1900-talet, nyttjad utifrån landskapets naturliga förutsättningar.

Konsekvenser synbilder

I det följande presenteras sex synbilder, som utgör en samlad representation av de företeelser och sammanhang med kulturhistoriska värden som identifierats i utredningen.

I många fall handlar rekommendationerna om att bibehålla en bebyggelsestruktur eller företeelse i landskapet. I några få fall handlar rekommendationerna om att bevara enskilda objekt. Det är strukturens eller objektets värde för det kulturhistoriska sammanhanget som avgör rekommendationen.

Utredningsområde

Planområde

Synbild

Synbild 1. Entrén mot planområdet intill väg 554.

Synbild 2. Vy från Bockövägen mot norr, fastighet 1:112 i synfält.

Synbild 3. Fjällstedsvägen västerut, med Vinkelvägen vänster i bild.

Synbild 4. Vy mot tennisanläggning från Bockövägen.

Synbild 5. Bockövägen mot uddens norra ände.

Synbild 6. Från vägkorsning Vinkelvägen/Bockövägen med Västra Nedsjön skymtandes i bakgrunden.

Skogsbeklädd, böljande topografi

Oregelbundet vägnät med smala gator avgränsade av ungskog och äldre träd.

Synbild 1. Entrén mot planområdet intill väg 554, från gångbana norr om tågräls.

Synbild 1

Kulturhistoriska värden

- Stort värde: Tydlig entré till Bocköhalvön med karaktäristisk skogsbeklädd, böljande topografi i nära koppling till men samtidigt avskilt från tågstationen. De naturgivna förutsättningarna och terrängformer som skapats av moränavlagringarna har sedan sekelskiftet 1894 varit områdets attraktionskraft.
- Stort värde: Vägnätets oregelbundna dragning och småskalighet är oförändrat sedan anläggandet och speglar trädgårdsstadens planideal vid sekelskiftet 1900.

Påverkan

- Tillkommande pendelparkering med öppna parkeringsplatser intill Västra Nedsjövägen.
- Tillkommande flerbostadshus i två våningar med garage norr om entrén/väggkorsningen. Marken inom delområdet kommer att sänkas två meter vid exploatering.
- Bockövägen kommer att breddas och korsningen byggas om och förtydligas genom avsmalning. Gång- och cykelväg kommer att anläggas på östra sidan om gatan.

Effekter

- Pendelparkering och byggnation medför en utglesning av skogspartier med äldre träd. Tillkommande byggnader riskerar skapa ett nytt blickfång som konkurrerar med miljöns naturgivna förutsättningar. Möjligheten att uppfatta planområdet som ett från stationsområdet karaktärsmissigt avskilt rekreationsområde riskerar därmed försvagas avsevärt.
- Vägnätet som helhet behåller den oregelbundna dragningen. Bockövägens breddning medför dock att gatornas skogsnära småskalighet och intimitet försvagas kraftigt.

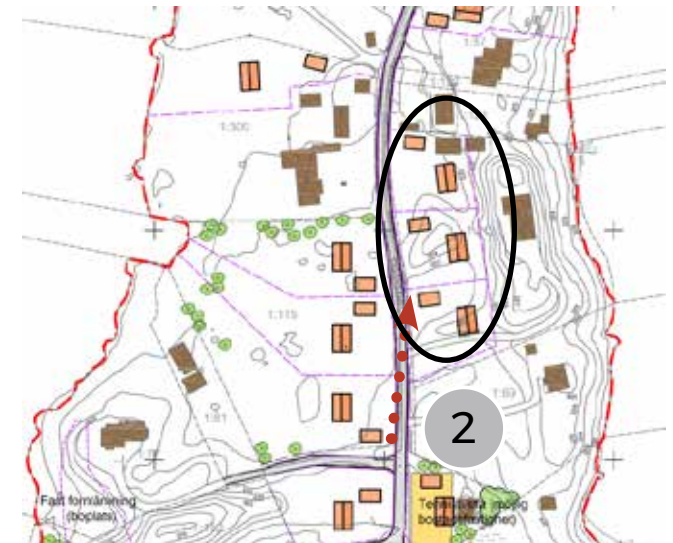
Konsekvenser

- Planförslaget medför en risk för utglesning av skogspartier med äldre träd samt nytt bebyggelsemässigt blickfång. Samtidigt planeras nyplantering för att mildra den negativa effekten. Beroende på hur växtligheten kommer att te sig medför planen måttlig till stor negativ konsekvens på grönstrukturens kulturhistoriska värde.
- Tidigare utredningar har rekommenderat att marschaktning inom Bocköhalvön bör undvikas men framför allt gäller detta för fastigheter med äldre bebyggelse. Sänkning av mark två meter innebär schaktning av naturliga terrängformer vilket medför måttlig negativ konsekvens, särskilt då det troligtvis möjliggör en mindre dominerande bebyggelsevy.
- Bockövägens breddning innebär liten konsekvens på vägnätets organiska form, men stor negativ konsekvens på gatustrukturens småskalighet. Sammantaget bedöms planförslaget medföra måttlig negativa konsekvenser för vägnätet som helhet.

Rekommendationer

- Bibehållande av växtlighet närmast väg genom bevarande/nyplantering av träd. Från Boråsvägen samt vid mötet mellan Västra Nedsjövägen och Bockövägen bör grönska dominera synfälten.
- Värna i möjligaste mån naturliga terrängformer, särskilt intill vägnätet.

Stor naturtomt med berg i dagen och höga tallar

Synbild 2. Vy från Bockövågen mot norr, fastighet 1:112 i synfält.

Planförslag på avyttring av fastighet 1:112.

Synbild 2

Kulturhistoriska värden

- Stort värde: Skogstomt i blickfång med stora kvaliteter för omgivningen genom sin vegetation och parkkaraktär med berg i dagen och höga tallar. Byggnad placerad högt och indraget från vägnät. Grusväg upp mot villa med grindstolpar i sten och smidesgrind.
- Stort värde: Vägnätets oregelbundna dragning och småskalighet är oförändrat sedan anläggandet och speglar trädgårdsstadens planideal vid sekelskiftet 1900.
- Stort värde: Väst om Bockövågen, inom fastighet 1:300, finns byggnadsgruppering uppfört i nationalromantisk stil med timmerpanel, småspröjsade fönster, fönsterluckor m.m.
- Måttligt värde: Byggnad tidigare bedömt med visst kulturhistoriskt/miljöskapande värde. Från gata syns dess 1920-tals klassicism med högt tegelförsett tak, putsade gula fasad med hörnpilastrar och spröjsade fönster.

Påverkan

Avstyckning av tre tillkommande tomter inom nuvarande fastighet 1:112, utformning i dagsläget oklart. Följande tre alternativ diskuteras:

- Alternativ A) Tre nya tomter intill Bockövågen
- Alternativ B) En tomt i norra delen intill Bockövågen
- Alternativ C) En tomt i mittersta delen intill Bockövågen
- Alternativ D) En tomt i södra delen intill Bockövågen

Effekt

- En ny fastighetsindelning innebär förtätning och därmed förändring av värdefull skogstomt vilket förändrar karaktären och den historiska läsbarheten inom delområdet negativt.
- Alternativ A: Tre fastigheter längs Bockövägen med bostäder omöjliggör en fortsatt förståelse för tidiga 1900-talets trädgårdsideal, som fortsatt blir tydlig enbart genom grannfastigheten 1:69 och vid norra uddens spets, fastighet 1:52.
- Avstyckning på norra delen av fastigheten innebär att nya byggnader skapar ett nytt blickfång som konkurrerar med befintlig äldre bebyggelse på andra sidan Bockövägen.
- Avstyckning i mitten av fastigheten innebär schaktning och förändring av platsens naturliga förutsättningar, samt att nya byggnader skapar ett nytt blickfång som konkurrerar med 1920-tals byggnaden uppe på höjden.
- Avstyckning enbart i södra delen av fastigheten lämnar en del av skogsträdgården synlig och tillkommande byggnader konkurrerar inte med byggnader på motsatt sida Bockövägen, fastighet 1:300. Däremot påverkas uppfarten med äldre entré.

Konsekvens

- Konsekvensen på historisk karaktär och läsbarhet blir som mest negativ om tre fastigheter tillåts avyttras. Samtliga höga och måttliga värden påverkas kraftigt vilket sammantaget ger stor negativ konsekvens.
- Hänsynsfull placering av byggnader antingen i norra delen eller i södra delen av fastigheten innebär minst negativ konsekvens.

Rekommendation

- Vid södra delen bör bybyggnation placeras på ett sätt som tar största möjlig hänsyn till uppfartsväg med entré samt siktlinje upp mot 1920-talsbyggnad.
- Vid placering i norra delen av fastigheten bör nybyggnad ta hänsyn till äldre byggnad på fastighet 1:300 gällande placering, volym, skala, materialval, och inhägnad.
- Schaktning och förändring av natuförutsättningarna bör undvikas inom denna för hela området så viktiga skogstomt.
- Äldre tallar bevaras.

Synbild 3. Fjellstedsvägen västerut, med Vinkelvägen vänster i bild.

Synbild 3

Kulturhistoriska värden

- Stort värde: Vägnätets oregelbundna dragning är oförändrat sedan anläggandet och speglar trädgårdsstadens planideal vid sekelskiftet 1900.
- Stort värde: Ekonomibyggnad samt stenkällare tidigt 1900-tal inom fastighet 1:82, tillhörande bostadshus på fastighet 1:51 (se nästa sida).
- Måttligt värde: Skogsparti relativt platt moränmark med höga tallar söder om Fjellstedtsvägen

- utgör del av Bocköhalvöns grönska vars hälsofrämjande värden utgjort områdets attraktionskraft sedan 1894. Ansluter dock inte till äldre bebyggelse av stort värde.
- Måttligt värde: Bostadshus på fastighet 1:261 vars placering på höjd och övergripande prägel berättar om tidiga 1900-talets nationalromantiska stilideal. Bedömts inneha visst kulturhistoriskt och miljöskapande värde.

Detalj från planförslag som berör synbild 3 kring Fjellstedtsvägen.

Påverkan

- Planerade friliggande villor öst om Fjellstedtsvägen/söder om Vinkelvägen.
- Planerade två flerbostadshus med 4 lägenheter per byggnadskropp väst om Fjellstedtsvägen, placerade med kortsida mot väg med parkeringsytor däremellan.
- Två friliggande villor närmare sjösidan bakom höjd. En garagebyggnad tillkommer i backkrönet.

Effekt

- Vägdragning oförändrad. Parkeringsytor medför en förändring i gatans struktur varpå upplevelsen av småskalighet försvagas något.
- Planförslaget innebär borttagande av skogsparti öst om Fjellstedtsvägen. Tillkommande byggnader på bägge sidor vägen kommer skapa ett nytt blickfång som förändrar områdets karaktär. Möjligheten att uppfatta planområdet som ett historiskt natur/rekreationsområde blir därmed inte längre möjlig inom denna del av Bocköhalvön.
- Tidigare planförslag möjliggjorde rivning av äldre villa. Nuvarande förslag möjliggör istället ett bevarande av densamma vilket är viktigt för förståelsen av områdets historiska djup. När den sjönära skogstomten styckas av försvåras dock möjligheten att förstå områdets ursprungliga trädgårdsideal.
- Planförslaget medger rivning av unik ekonomibyggnad samt stenkällare från tidigt 1900-tal inom fastighet 1:82. Det äldre byggnadsbeståndet av ekonomibyggnader minskar, med förlust av en viktig kunskapskälla om tidiga 1900-talets byggnadskultur. Den historiska karaktären inom fastigheten försvinner.

Konsekvenser

- Parkeringsytor längs Fjellstedtsvägen innebär liten negativ konsekvens på vägnätets oregelbundenhet, men stor konsekvens på gatustrukturens småskaliga karaktär och landskapsrummets lummighet. Sammantaget bedöms planförslaget medföra små till måttliga negativa konsekvenser för vägnätet som helhet.
- Rivning av ekonomibyggnad med kulturhistoriskt värde medför minskning av områdets historiska byggnadsbestånd. Byggnaden är inte allmänt synlig från väg varpå rivning innebär måttlig negativ konsekvens på kulturmiljöns historiska karaktär som helhet.
- För skogsparti öst om Fjellstedtsvägen innebär planförslaget måttligt negativa konsekvenser för trädvegetation och karaktären av äldre naturnära villaområde.

Ekonomibyggnad och stenkällare på fastighet 1:82.

Rekommendationer

- Bibehållande av höga, äldre tallar och lövträd bör integreras i områdets gestaltning på bägge sidor Fjellstedsvägen.
- Rivning av äldre ekonomibyggnad och stenkällare undviks. Alternativ planläggning inom fastighet bör utredas.
- Ny bebyggelse bör utformas med volymhantering som inte konkurrerar med äldre villa. Färgsättning bör vara anpassad till landskapets växtlighet, färger och topografi, dvs. jord- och gröntoner.
- Eventuellt strandskoning, stenterrassering och bryggor bör så långt möjligt bevaras och underhållas.

Synbild 4

Kulturhistoriska värden

- Stort värde: Funktionärs-/omklädningshus med arkitektoniska kvaliteter i det tydliga funktionalistiska uttrycket från 1940-tal, uppfört med pulpettak, tre rundpelare vid indragen veranda och liggande panel. Bedömt som särskilt kulturhistoriskt värdefull 2015.
- Stort värde: Tennisanläggningen på östra sidan om Bockövägen, tillgänglig för medlemmar i Hindås Tennisklubb sedan 1930, har i sin helhet ett stort kulturhistoriskt värde som en länk till 1900-talets första hälft då Hindås förknippades med friluftss- och idrottaktiviteter och ingår därmed i ett samhällshistoriskt sammanhang med hoppbacke, elljusspår och vandringsleder.
- Måttligt värde: Stödmur av rundade stenar intill Fjällstedsvägen utgör spår av ursprunglig anläggning som visar på en nära 100-årig kontinuitet av idrottsutövande.
- Måttligt värde: Tennisanläggningen i sin helhet har med dess centrala platsbildning sedan 1930-talet tillfört Bocköhalvön sociala kvaliteter som allmän mötesplats inom ett i övrigt mestadels privat bostadsområde.

Synbild 4. Vy mot tennisanläggning från Bockövägen.

Vid utomhusbana: funktionärs-/omklädningshus uppfört i funktionalistisk stil.

Rester av inomhusbana och fundament för barracudatält. Vid dess cementgrund, mot Fjällstedsvägen, syns rester av stödmur för ursprunglig tennisbana.

Påverkan

- Två friliggande villor samt garage på vardera sida Bockövägen, som ersätter nuvarande tennisanläggning.
- Två friliggande villor samt garage söder om Fjällstedtsvägen.

Effekter

- Planförslaget medför rivning av särskilt kulturhistorisk värdefull byggnad präglad av funktionalismens stilideal med tennisbana. Detta minskar Bocköhalvöns totala byggnadsbestånd uppfört under 1900-talets första hälft vilket kraftigt försvagar både det historiska djupet och möjligheten att förstå idrottshistoriken på Bocköhalvön och i Hindås som helhet.
- Etablerandet av ett privat bostadsområde förändrar platsbildningen funktionsmässigt och en social mötesplats sommartid förloras.
- Placering av byggnaden norr om Fjällstedtsvägen behöver inte påverka terrassering för planläggning av ursprunglig tennisbana väst om Bockövägen. Krävs borttagning försvinner ett viktigt karaktärsdrag.

Konsekvenser

- Minskning av antalet funktionalistiska uttryck på Bocköhalvön innebär stor negativ konsekvens för områdets arkitekturhistoriska karaktär och läsbarhet.
- Konsekvenserna av rivning och borttagande av tennisbana öster om Bockövägen innebär förlust av anläggningen i sin helhet vilket bedöms leda till stora negativa konsekvenser för idrottshistoriska värden på Bocköhalvön och Hindås i sin helhet.
- F.d. inomhusbana väst om Bockövägen är redan riven och inga planer finns att uppföra ny. Ersätts enbart den västra f.d. tennisbanan med ny bebyggelse medan den östra delen bibehålls medför planförslaget måttliga negativa konsekvenser, så länge stödmur intill Fjällstedtsvägen bibehålls.
- Planförslaget bedöms leda till måttliga negativa konsekvenser med avseende på områdets sociala funktion sommartid. Allmänhetens besöksanledningar till Bocköhalvön tillgodoses delvis av planförslagets säkerställande av ökad tillgänglighet till närliggande badstrand.

Rekommendationer/åtgärder

- Rivning av funktionärs/omklädningsbyggnaden undviks.
- Varsamhet vid eventuellt återställande och utveckling gäller särskilt tennisbanan samt byggnadens volym, pulpettak, tre rundade pelare vid indragen veranda och liggande panel. Åtgärder som föreslås i pågående kulturhistorisk utredning bör tas i beaktning.
- Terrassering för planläggning av tennisbana med mindre, rundade stenar norr om Fjällstedtsvägen värnas, återställs och synliggörs med positiva konsekvenser för den historiska läsbarheten i området.

Detalj från planförslag som berör synbild 4. Befintlig tennisanläggning samt ungskog söder om Fjällstedtsvägen ersätts av bostäder med fristående garage.

Synbild 5. Bockövägen mot uddens norra ände.

Synbild 5

Kulturhistoriska värden

- Stort värde: Två särskilt värdefulla byggnader med gemensam tillkomsthistoria. Unik, särpräglad villa i blandad klassicism/funktionalism på stor strandtomt med gedigna stenterrasseringsar, som berättar om tidiga 1900-talets villaideal bland Hindås socitet. Byggnadens annex i nationalromantisk stil som tillsammans med matkällare i sten och vikingamöstrad brunn utgör ett välbevarat exempel på 1900-talets nationalromantiska stilideal.
- Stort värde: Vällagd stenmur markerar historisk fastighetsgräns.
- Stort värde: Vägnätets oregelbundna dragning är oförändrat sedan anläggandet och speglar trädgårdsstadens planideal vid sekelskiftet 1900.
- Måttligt värde: Kulturhistoriska lämningar av trädgårdsmiljö: Stentrappor och äldre planteringar på skogstomt i linje med Metsäpirtis entré.

1980-talets arkitektur med låg skala möjliggör siktlinje där bebyggelse från tidigt 1900-tal dominerar

Detalj från planförslag som berör synbild 5. Omkopplingsstation är i juni 2021 redan uppförd.

Påverkan

- Planerat flerbostadshus med friliggande garage på fastighet 1:94.
- Planerat flerbostadshus med friliggande garage på fastighet 1:87.
- Planerad asfalterad vändplats för bilar.
- Nyligen bebyggd omkopplingsstation.

Effekter

- Föreslagen villa inom fastighet 1:94 har troligen en historisk förankring och planförslaget tar hänsyn till kulturmiljön genom den stora tomtindelningen och en indragen placering av villa och garage. Förslaget medför ingen direkt påverkan på byggnader med stort kulturhistoriskt värde och tar hänsyn till spår av äldre trädgårdsmiljö. Störst påverkan gör garagebyggnad om det skapar ett nytt blickfång på bekostnad av Annexets dominans i den historiska miljön.
- Föreslagen villa inom Hindås 1:87 öst om Bockövägen utgör förtätning bland villor inom skogsträdgårdar varpå områdets karaktär förändras.
- Asfalterad vändplats utgör ett främmande inslag i gatustrukturen, och medför måttlig förändring av siktlinjer och den historiska kopplingen mellan Bockövägen och Bocköbron.

- Nyligen tillkommen omkopplingsstation är anpassad i form och material till den historiska karaktären i omgivningen. Platsen är mer tillrättalagd än tidigare, varpå den intima och småskaliga karaktären förändrats, och rekreativsmöjligheter i form av bad på norra Bocköhalvön har försvagats till viss del.
- Ökad trafik kan leda till skador på kulturhistoriskt värdefulla stenmurar, främst under byggskede.

Konsekvenser

- Beroende på karaktär och volym för planerade flerbostadshus riskerar nytillskott medföra små till måttliga negativa konsekvenser på den historiska karaktären och möjligheten att förstå områdets historiska tidsdjup.
- Vändplatsen medför främst måttliga visuella konsekvenser, förutsatt fortsatt möjlighet för allmänhet att kunna ta sig till Bocköbron.
- Eventuella skador på stenmurar medför måttliga till stora konsekvenser på ett viktigt kulturhistoriskt karaktärsdrag.

Rekommendationer/Åtgärder

- Kulturhistoriska lämningar av trädgårdsmiljö inom 1:127 bevaras och införlivas i gestaltning av nya planen.
- Lummig grönska och äldre träd värnas inom samtliga fastigheter och nyplantering bör eftersträvas längs gatulinje inom fastighet 1:94.
- Tillkommande bebyggelse bör utformas på ett sådant sätt att den tar hänsyn till omgivande kulturmiljölandskap, dvs. underordnad de element som finns i omgivningen avseende höjd, volym och takutformning. Färgsättning bör med fördel inspireras av naturens gröna, bruna och beige nyanser. Tillkommande garage bör anpassas så att Annexet på fastighet 1:52 förblir dominerande i synfältet.
- Vändplatsen bör likaså "smälta in" i skogstomt-karaktären genom en diskret utformning, utan ytterligare tillägg av stenanläggningar så att de äldre murarna fortsatt utgör blickfång och entydigt tidsdjup.
- En fortsatt möjlighet för allmänheten att kunna ta sig till och vara på Bocköbron är väsentlig.
- Förstärkande åtgärder för stenmurar bör vidtas.

Inom skogsparti med en del äldre träd återfinns lämningar av Granelids park, i form av damm och stenbro (1920-tal)

Trädbevuxna tomter

Ringvägen, mot badplatsen, leder över bäckfåra med mindre stenläggning.

Smala gator inom oregelbundet vägnät. Mjukt rundade korsningar.

6

Synbild 6. Från vägkorsning Vinkelvägen/Bockövägen med Västra Nedsjön skymtandes i bakgrunden.

Detalj från planförslag som berör synbild 6.

Synbild 6

Kulturhistoriska värden

- Måttligt värde: Område präglat av bäckfårans dragning som troligtvis nyttjats för tidig kvarnverksamhet, men framför allt inom 1920-talets trädgårdsarkitektur. Fastighet 1:433 rymmer äldre träd och lämningar av Villa Granelids parkmiljö från 1920-talet, då tillhörande fastighet 1:156.
- Måttligt värde: Stensättning för bäckfåran under Ringvägen vittnar om områdets tidsdjup.
- Stort värde: Vägnätets oregelbundna dragning genom trädbevuxna partier är kännetecknande för Bocköhalvön, oförändrat sedan anläggandet och speglar trädgårdsstadens planideal vid sekelskiftet 1900.
- Måttligt värde: Badplats med sandstrand vid grönområde har utgjort en viktig rekreativ möjlighet för boende och besökare sedan mitten av 1900-talet.

Påverkan

- Fyra planerade flerbostadshus med 4 lägenheter vardera inom fastighet 1:433, GC-väg dem emellan samt gemensam parkeringsyta vid korsning Vinkelvägen/Bockövägen.
- Planerad parkeringsyta öst om Bockövägen inom badplatsområde.
- Planerade sammanbyggda radhus med kortsidan mot Bockövägen, samt parkeringsytor intill gatulinje.

Effekter

- Planförslaget medför borttagande av stenbro och dammlämningar från Granelids park, vilket raderar fysiska lämningar av trädgårdsarkitekturen vanligt på Bocköhalvön under 1900-talets första hälft, och omöjliggör därmed en förståelse för parkens samband med Villa Granelid.
- Planförslagens parkeringar i direkt anslutning till Bockövägen tar grönstruktur i anspråk varpå den historiskt viktiga grönskan längs Bockövägen till stora delar försvinner. Därtill förändras vägnätets smala och organiska gatustruktur varpå den historiska karaktären förloras helt.
- Det finns en risk vid byggnation att stenläggning för bäckfåran under Ringvägen förstörs.
- Parkeringsyta intill Bockövägens badplatsområde bedöms inte påverka bäckfåran och grönstruktur närmare badplatsen, vilket tillåter ett fortsatt viktigt naturinslag i området.

Konsekvenser

- Möjligheten att förstå sambandet mellan parkanläggningens lämningar och villa Granelid på nuvarande fastighet 1:256 är i dagsläget inte goda. Den f.d. parken är bevuxen med sly och stendlämningarna är inte uppenbara. Samtidigt är parkmiljöns lämningar unika för området, varpå den negativa konsekvensen bedöms bli måttlig för möjligheten att fortsatt förstå och kunna uppleva 1920-talets trädgårdsarkitektur.
- Borttagande av grönstruktur innebär måttlig negativ konsekvens för möjligheten att förstå området som ett historiskt rekreations/skogsområde.
- Förändring av Ringvägen medför måttlig konsekvens på äldre vägstruktur.
- En upprustning av allmän badplats och parkering intill väg snarare än närmare sjön och ianspråkstagande av grönstruktur intill bäckfåran utgör positiv konsekvens för rekreation och nyttjande av landskapets förutsättningar.

Rekommendationer/åtgärder

- Tillkommande bebyggelse bör placeras på tillräckligt avstånd öst om bäckfåran och tillhörande kulturhistoriska parklämningar, så att dessa inte påverkas negativt. Undviks byggnation kring bäckfåran kan ett bevarande och återställande av delar av parkmiljön vara möjligt, vilket skulle medföra positiva konsekvenser för det kulturhistoriska sammanhanget. Detta är särskilt viktigt då stora delar av Bocköhalvöns övriga grönstruktur försvinner.
- Plantering av träd intill Bockövägen är väsentligt för bibehållandet av mesta möjliga grönstruktur. Detta bör göras mellan väg och parkering vid badplats samt parkering väst om Bockövägen.

Samlad bedömning av planförslagets konsekvenser samt rekommendationer

Förhistoriskt djup

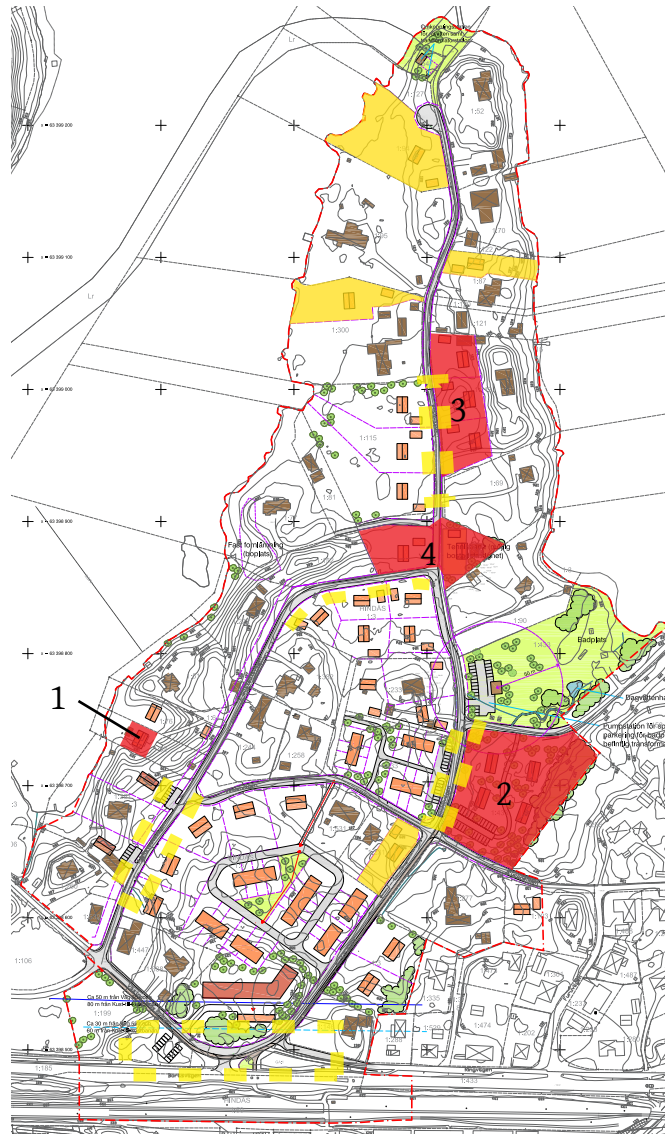
Värdet berörs inte varpå ingen konsekvens bedöms.

Plan- och bebyggelsehistorisk läsbarhet

Bebyggelse och skogsträdgårdar

På kartan syns fyra rödmarkerade områden, där påverkan får stor negativ konsekvens: 1) en ekonomibyggnad med stenkällare med stort kulturhistoriskt värde planeras ersättas av nybyggnation; 2) området söder om Ringvägen med lämningar av 1920-tals parkanläggning och grönska röjs till förmån för ny bebyggelse och parkering; 3) inom fastighet 1:112 föreslås avyttring av tomter intill Bockövägen, okänt antal och utformning; och 4) planförslaget innebär rivning av tennisbana samt funktionalistiskt omklädnings/funktionärshus. Samtliga av dessa delområden behandlas på djupet inom synbildsanalysen.

Utöver ovannämnda punkter tar planförslaget hänsyn till det äldsta bebyggelsemönstret och det sjönära landskapets förutsättningar. Därmed bibehålls väsentliga delar av de värdebärande karaktärsdrag som hör nationalromantikens arkitektur och de stora skogsträdgårdarna till. Området förtätas som kraftigast i de delområden där få byggnader bedömts inneha stort kulturhistoriskt värde utifrån arkitektur- och trädgårdshistoriska kvaliteter. Här återfinns främst de fastigheter som styckats av och

- Område där påverkan får stor negativ konsekvens på värdebärare och där planförslaget bör revideras.
- Område med risk för måttlig negativ konsekvens, där särskild hänsyn bör tas till omkringliggande värdebärare.
- Område där påverkan får måttlig till stor konsekvens på väg- och grönstruktur.

bebyggt med villor under 1930-1960-talet. Planförslaget innebär samtidigt ett bryt från den försiktiga utbyggnad som skedde under hela 1900-talet. Inom dessa delområden har nybyggnation följt traditionen av placering centralt på tomten. Vid nybyggnation på äldre fastighet har äldre stenstrukturer och ekonomibyggnader ofta bevarats. Planförslagets placering av flerbostadshus indraget från gatulinjen är en fortsatt kontinuitet positivt för helheten. De nya arkitektoniska uttrycken kan dock komma att dominera blickfång och siktlinjer vilket generellt påverkar områdets historiska karaktär negativt. Gulmarkerade områden medför dock risk för stor negativ konsekvens om inte särskild hänsyn tas till omkringliggande historiska karaktärsdrag.

Sammantaget bedöms planförslaget innebära måttliga negativa konsekvenser för kulturhistoriska värden inom området gällande bebyggelse och skogsträdgårdar tidigt till mitten av 1900-tal, förutsatt att planförslaget revieras beträffande rödmarkerade områden.

Väg- och grönstruktur

Grönstrukturen påverkas i sin helhet av rójning och ersättning av skogspartier till bostäder och trädgårdar. Det kulturhistoriska värdet, som grundas i möjligheten att förstå Bocköhalvöns historiska attraktionskraft som skogstätt rekreativsområde, lämplig för villabebyggelse med skogstomter, försvagas kraftigt. Varje del av grönstrukturen som tas bort inom planområdet skapar en sammanlagt stor konsekvens på möjligheten att uppleva Bocköhalvön som ett småskaligt, intimt och lungt historiskt villaområde.

Planförslaget medför inga förändringar av befintliga vägdragning varpå vägsystemets organiska struktur som helhet påverkas i liten utsträckning. Tillkommande nya gator bedöms ansluta till befintlig karaktär och påverkar främst grönstruktur negativt. Bockövägens breddning bedöms däremot få stora konsekvenser på upplevelsen av en småskalig och ålderdomlig miljö.

Placering av villor indraget från gatuliv följer bebyggelsemönstret och möjliggör en fortsatta siktlinjer där gatornas runda svängar utgör kvaliteter.

Planförslaget bedöms sammanlagt medföra måttlig negativ konsekvens på värdebäraren väg- och grönstruktur. Gul streckad markering visar var åtgärder gällande växt-

lighet bör fokuseras. Badplatsen bevaras och anpassas för fler besökare vilket medför positiv konsekvens för brukskontinuitet och rekreativsmöjligheter.

Rekommendationer

- Kombinationen av naturlig trädvegetation och planterade äldre träd från den tid då villorna började uppföras är ett av områdets kännetecken och en angelägen egenskap att bevara. Samtidigt är delar av Bocköhalvön idag bevuxen med en relativt kompakt vegetation av sly och halvgamla träd som är i stort behov av gallring. Följande åtgärder bör vidtas för att mildra de negativa konsekvenserna:
  - Återplantering av vegetation vid entrén till området.
  - Återplantering av vegetation intill garageytor som ansluter till gatulinjen.
  - Återställande av park- och bäckmiljö inom fastighet 1:433.
  - Parklämningar inom fastighet 1:127 bör bevaras, inklusive planterad växtlighet.
- Pågående kommunal utredning gällande tennisanläggning bör inväntas och vara styrande. Förmildrande åtgärder, om ingen annan lösning finns, är att utomhustennisbanan flyttas till badplatsområdet. Kan byggnaden på så vis återställas och be-

varas mildras den arkitektoniska och funktionella förslusten.

- På udden i norr är det av särskild vikt att tillkommande bebyggelse tar hänsyn till omkringliggande värdebärande karaktärsdrag i bebyggelsemiljön. Risken finns att arkitektoniska inslag och nya blickfång förändrar den historiska och lummiga karaktären negativt. Villorna samt annex på fastigheter Hindås 1:52 samt 1:300 skall fortsatt dominera karaktären och kunna förstås i sitt historiska sammanhang. Dessa byggnaders materialval, färgsättning, murar och grindar skall vara vägledande i den framtida gestaltningen. Volymmässigt bör dessa byggnader dominera blickfånget.
- Villor som i tidigare utredningar pekats ut som innehavande mycket stort eller stort värde bör i definitivt planförslag erhålla planbestämmelser för kulturhistorisk värdefull byggelse enligt PBL.

FÖRUTSÄTTNINGAR

Kända fornlämningar

Kartan nedan visar fornlämning som finns registrerad inom planområdet, inom Hindås 1:77.

Fornlämningar i kulturmiljölagen

En fornlämning är enligt 2 kap kulturmiljölagen (1988:950) en lämning efter människors verksamhet under forna tider, vilken har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergiven. En fornlämning ska också ha tillkommit före år 1850. Skyddet är automatiskt enligt lagen, vilket innebär att det inte krävs något myndighetsbeslut för att en fornlämning ska vara skyddad.

En nyupptäckt fornlämning har ett omedelbart skydd. Alla åtgärder som innebär övertäckande, grävning, flytt eller annan ändring av fornlämningen kräver tillståndsprövning.

Till varje fornlämning hör markområdet runt den, som har samma lagskydd som själva fornlämningen. Detta område benämns fornlämningsområde. Områdets storlek skiftar beroende på fornlämningens art och betydelse och dess läge i landskapet. Storlek fastställs av länsstyrelsen från fall till fall och aktualiseras när frågan ställs. Ingrepp i fornlämning kräver tillstånd från länsstyrelsen.

Tidigare utredningar

I kulturmiljöplan antagen av kommunfullmäktige i juni 2012 beskrivs Hindås inklusive Bocköhalvön som en samhällsbildning från sekelskiftet 1900 med ett antal stora välbevarade sommarhus från samma tid, samt anläggningar knutna till vintersport. I kulturmiljöplanen beskrivs miljöns värden och rekommendationer för bevarande och utveckling av miljöerna redovisas. Värdet omfattar bl.a de välbevarade villorna från början av 1900-talet på

Bocköhalvön med sin varierade arkitektoniska utformning. Förändringar som innebär att husens tidsprägel och ursprungskaraktär försvinner bör undvikas. Vidare bör äldre vägnätsstruktur bevaras. Bohusläns museum rekommenderar att en dokumentation av enskilda äldre hus bör utföras som underlag till planering och bygglovgivning.

L1959:431 Boplats. Fynd av flinta och som bedöms vara från mesolitisk och metalltid.

Känd fornlämning inom utredningsområdet.
Källa: Riksantikvarieämbetet

Kulturvärden i Plan- och bygglagen

Kulturvärden regleras inom PBL genom förvanskningförbudet, varsamhetskrav, prövning av lokalisering samt avvägningarna mellan allmänna och enskilda intressen.

Förbud mot förvanskning (PBL 8 kap. 13 §)

Byggnader och bebyggelseområden som anses vara särskilt värdefulla från historisk, kulturhistorisk, miljömässig eller konstnärlig synpunkt får inte förvanskas enligt 8 kap. 13 § Plan- och bygglagen.

Om en väsentlig egenskap går förlorad eller om områdets särart/karaktär väsentligt ändras sker en förvanskning. För att undvika en förvanskning måste därför bärande karaktärsdrag, egenskaper och särarter identifieras och pekats ut. Dessa ska skyddas och ligga till grund för val av eventuella åtgärder, så att det kulturhistoriska värdet inte ska minska. Förvanskningförbudet gäller alltid, och ska följas av alla, såväl kommunen som fastighetsägare m.fl. Förvanskningförbudet ska tillämpas vid alla åtgärder som berör miljön.

Varsamhetskrav (PBL 8 kap. 17 §)

Varsamhetskravet i PBL gäller alla byggnader och innebär att hänsyn ska tas till byggnadens karaktärsdrag. Det kan avse sådant som byggnadsmaterial, takutformning, färgsättning, form och byggnadens samspel med

omgivningen. Det handlar inte bara om trohet mot originalets utseende, utan även mot den teknik och material med vilket det har åstadkommit.

Lämplighet och hänsyn till omgivning (PBL 2 kap).

Prövning enligt 2 kap PBL avser lokaliseringen, det vill säga markens lämplighet för en åtgärd. Som ett allmänintresse är kulturmiljöperspektivet en central och ibland avgörande aspekt för lämpligheten att bebygga ett markområde. I 6 § anges att bebyggelse och byggnadsverk ska utformas och placeras på den avsedda marken på ett sätt som är lämpligt med hänsyn till stads- och landskapsbilden, natur- och kulturvärdena på platsen och intresset av en god helhetsverkan.

Kommunens ansvar

Kommunen har enligt lagstiftningen ett särskilt ansvar vid planläggning i särskilt värdefulla miljöer. Det är kommunens ansvar att det allmänna intresset bevakas och prioriteras. Kommunen har även ett uttalat ansvar att skydda de särskilt värdefulla kulturmiljöerna vid planläggning. Detta innebär att kommunen inte ska utarbeta en detaljplan som skadar den särskilt

värdefulla kulturmiljön och ska även besluta om lämpliga bestämmelser som garanterar ett fullgott skydd för miljön.

Utformningsbestämmelse

När det finns särskilda skäl, exempelvis höga natur- eller kulturvärden på platsen, har kommunen möjligheten att i detaljplan reglera en ny byggnads utformning med en utformningsbestämmelse som betecknas på plankartan med bokstaven f.

Vad kan regleras med utformningsbestämmelse?

Med utformningsbestämmelser kan kommunen reglera delar på byggnadsverk som exempelvis takutformning, takkupor, fönstersättning, burspråk, verandor och balkonger. Kommunen kan också reglera material och färgsättning på till exempel fasad, tak eller på specifika byggnadsdelar. Det går även att reglera fasadutsmückning.

Källa: PBL 4 kap. 16 § samt PBL Kunskapsbanken

Övergripande historik

Förhistorisk tid

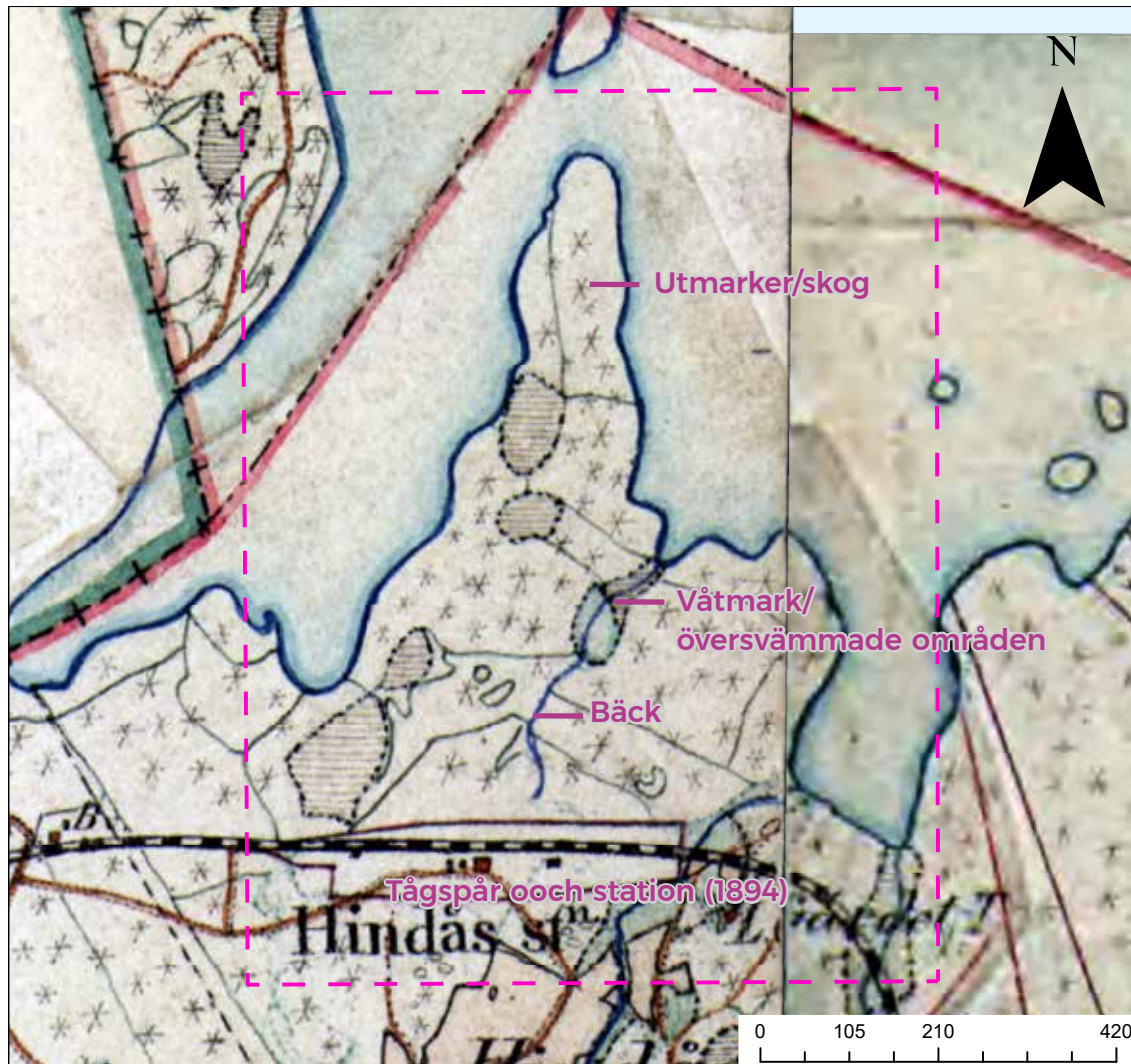
Runt sjöarna i trakten finns alla typer av fornlämningar från så gott som alla förhistoriska tidsepoker. I närområdet kring Bocköhalvön finns fyndplatser för flinta, röjningsrösen, samt en medeltida husgrund. I Västra Nedsjöns norra ände finns ett kluster av stenåldersanknutna platser i form av boplatser och fyndplatser för slagen flinta.

2013 genomfördes en arkeologisk utredning på Bocköhalvön, med fynd av flinta från trolig boplatser, daterad till mesolitikum och metalltid (RAÄ dnr. 3.4.2-1606-2013). Fornlämningen finns inom fastighet 1:77.

Medeltid till slutet av 1800-talet

Hemmanet Hindås nämns första gången 1568. Fram till 1800-talet slut bestod Hindås en utpräglad skogsbygd med ett fåtal gårdar, bl.a. längs Fagerhultsvägen. Marker bestod av skogs- och betesmarker och åkrar.

Vid granskning av äldre kartmaterial utgör Bocköhalvön en del av ett hemman och marken är tidigt markerad som betesmark/skogsmark. Låglänta områden har varit fuktiga och tidvis översvämmade allt eftersom sjön stigit och sjunkit. Enligt Larsson (2020) kan det ha funnits kvarn och såg längs bäcken som rinner mot nuvarande badplats, men detta går inte att verifiera.

 Utredningsområde

Häradsekonomiska kartan 1890. Källa:
Lantmäteriet Historiska kartor.

Hindås 1890

Landskap

- Dominerande utmark och skogslandskap
- Föränderlig vattennivå med tidvid översvämmade områden.
- Vattendrag (bäck) från nuvarande badstrandsområde.

Vägar och landskapselement

- Järnvägen dras 1894 i V-Ö riktning söder om planområdet.

Bebyggelse

- Ingen bebyggelse finns inom planområdet.
- Bebyggelsen i detaljplaneområdets närhet består av stationshus samt av ett fåtal enskilda gårdar.

1894 till idag

Samhällsbyggnaden tog fart i slutet på 1800-talet i och med järnvägens tillkomst 1894 som drogs över tidigare obebyggd mark. Utmed den nya järnvägen förlades stationshus i Mölnlycke, Landvetter, Härryda, Hindås och Rävlanda, varpå en utveckling av dessa samhällen tog fart.

Hindås blev en tillfärdsort som rekreationsområde för främst Göteborgs välbeställda familjer. Bocköhalvön blev i och med naturförutsättningarna snabbt en attraktion som promenadstråk för de sommarboende och för gästerna på ortens pensionat och hotellanläggningar. Tidigt skapades en bro över till Bockön och en över viken i väster mot Klådegårde och Takkullen.

1904 bildades Hindås Villastad AB, som kom att köpa Bocköhalvön och det stora området närmast i söder. Aktiebol-

get organiserade försäljning av egnahemslotter med stora tomter. Den agrara bebyggelsen kom att stå i kontrast till det som nu lät uppföras. Stora och påkostade sommarvillor uppfördes av en förmögen befolkning som hade råd med dubbelt boende. Flera av bostäderna kom snabbt att omvandlas till åretruntbostäder. Arkitekturen följde tidens strömningar och utfördes i nationalromantisk stil.

Jämte attraktion som sommartilhåll blev Hindås snabbt en populär vintersportort. Inom loppet av tre år 1904-1906 invigdes hoppbacken i huggen sten, idrottsgården och Hindås Turisthotell (nedbrunnet 1935 och ersatt av Hotell Hjortviken). Turismen lockades av vykort med bilder av natur och skog och det uppfördes ett stort antal pensionat, hotell och vilohem. Den ursprungliga järnvägsstationen blev snabbt för liten och ersattes 1908 av nuvarande byggnad med nationalromantiskt uttryck.

Ett tåg anländer till Hindås station kring sekelskiftet 1900. Till vänster syns Bocköhalvöns södra del skogsbeklädd och obebyggd. Fotograf okänd/Järnvägmuseet. Källa: Digitalt arkiv.

Trädgårdsstaden

Trädgårdsstaden (1910-1920-talen) som stadsplaneideal står i tydlig kontrast till den planering tidigare rutnätsstaden med sin rätvinkliga kvartersindelning som förebild. I trädgårdsstaden är prägeln den rakt motsatta, tomterna skapas utifrån naturförutsättningarna och vägdragningarna likaså. Inte sällan ser man en direkt koppling mellan stadsplanerna och sekelskiftets arkitektur med inspiration från jugendstilens mjuka och organiska former.

Under 1910-20-talen byggdes en hel del trädgårdsstäder runtom i Sverige, såsom Kungsladugård och Landala egnahem i Göteborg och Röda stan i Norrköping. Trädgårdsstadsidéerna kom under 1930-talet att ersättas av funktionalismen, vars planläggning istället karaktäriseras av bla. tre-fyra våningar i "Hus i park", med mer stram och funktionsanpassad arkitektur.

Bocköhalvön

Inom Bocköhalvöns södra del, intill nuvarande Ringvägen, uppfördes ett antal affärsbyggnader där en del haft kontinuerlig verksamhet från slutet av 1800-talet fram till idag. Under 1900-talets första decennier kom Hindås centrum att främst växa fram här - längs landsvägen mellan Göteborg och Borås som anlades 1928, numera Boråsvägen 156.

I övrigt präglades Bocköhalvön likt övriga Hindås av just nationalromantikens villastadsideal. Inom större fastigheter, såsom Granelid, uppfördes under 1920-talet större parkmiljöer med bl.a. damm för näckrosor, för societeten att njuta av.

Namn som gjort avtryck inom Bocköhalvöns bebyggelsemiljö är bland annat Borinska villan (Metsäpirti 1:52), vars första ägare Gustaf Borin var kontorschef och sedermera VD vid Aktiebolaget Svenska Ostasiatiska kompaniet i Göteborg. Skulptrisen Agnes de Frumerie (1869-1937) ägde under slutet av 1920-talet och-1930-talet villan på fastigheten Hindås 1:77. Västergötlands museum förvaltar en stor samling av hennes verk.

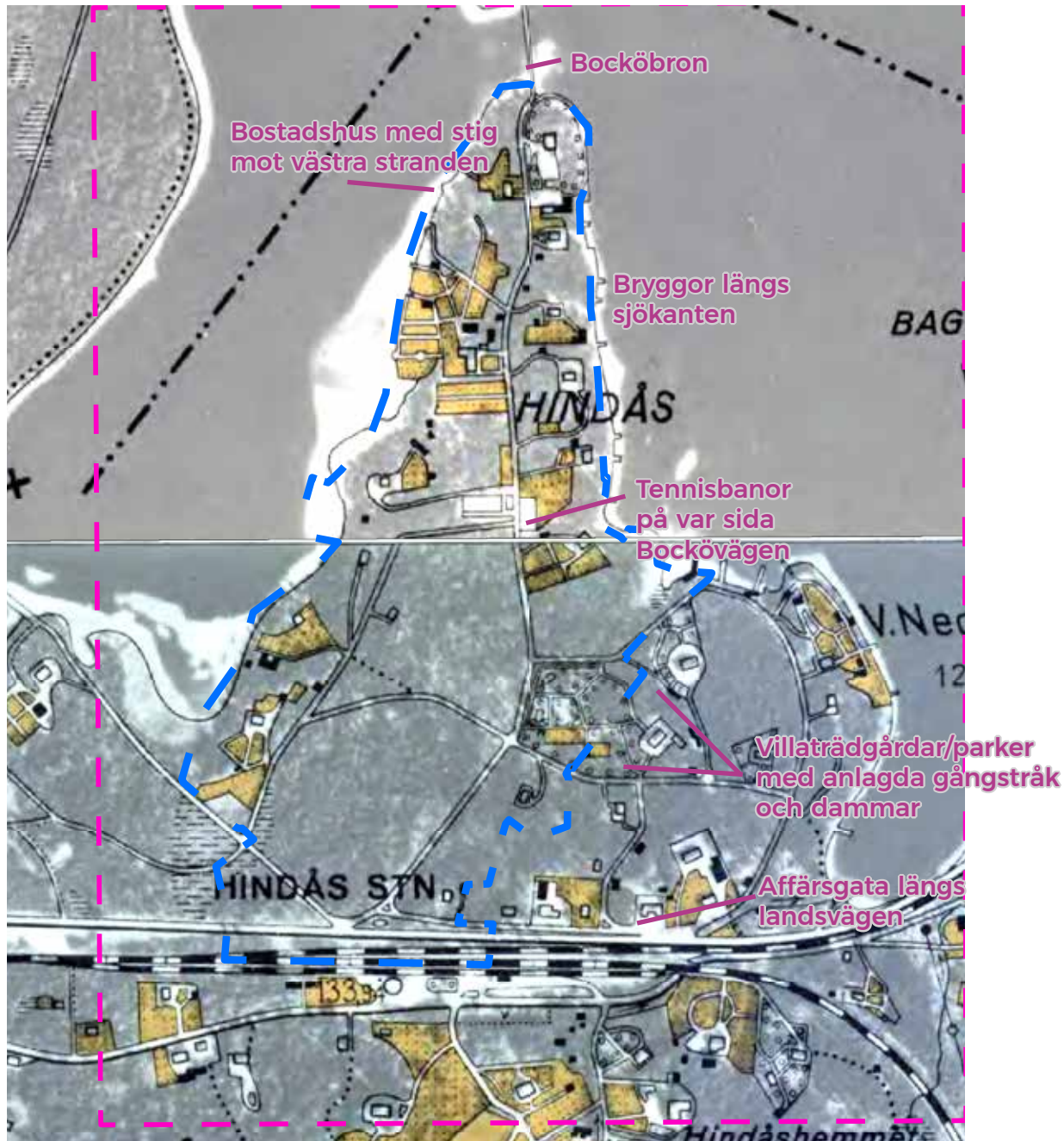
Granelids park med Villa Granelid i bakgrunden. En damm med näckrosor i förgrunden, gräsmatta med höga träd och buskar. Källa: Digitalt museum.

T.v: de Frumeries villa i Hindås, nuvarande fastighet 1:77. Foto taget mellan 1925-1937. Källa: Digitalt museum.

T.h: Sittande vid trädgårdsbrunn är Ebba Kjellberg (Agnes moster), stående är Agnes de Frumerie. Källa: Agnes de Frumeries samling, Danderyd. Digitalt museum.

Ekonomiska kartan 1936/1937. Källa: Lantmäteriet

Hindås vid 1930-talets mitt

Landskap

- Fortfarande till stora delar skogsbygd med omfattande trädgrönka på tillkomna större villatomter.

Vägar och landskapselement

- Landsväg längs järnvägsspår mellan Göteborg och Borås.
- Trädgårdsstad med terränganpassad plan där vägar är slingriga och smala, följer naturgivna förutsättningar.

Bebyggelse

- Glest bebyggelsemönster bestående av fristående villabebyggelse.
- Bostadshus placerade i höjdlägen med framträdande läge och utsikt över omgivningar.
- Villaträdgårdar med anlagda dammar och gångstråk samt ofta ett flertal ekonomibygnader.
- Bryggor längs strandkanten.
- Två tennisbanor placerade i korsningen Bockövägen/Fjällstedsvägen.

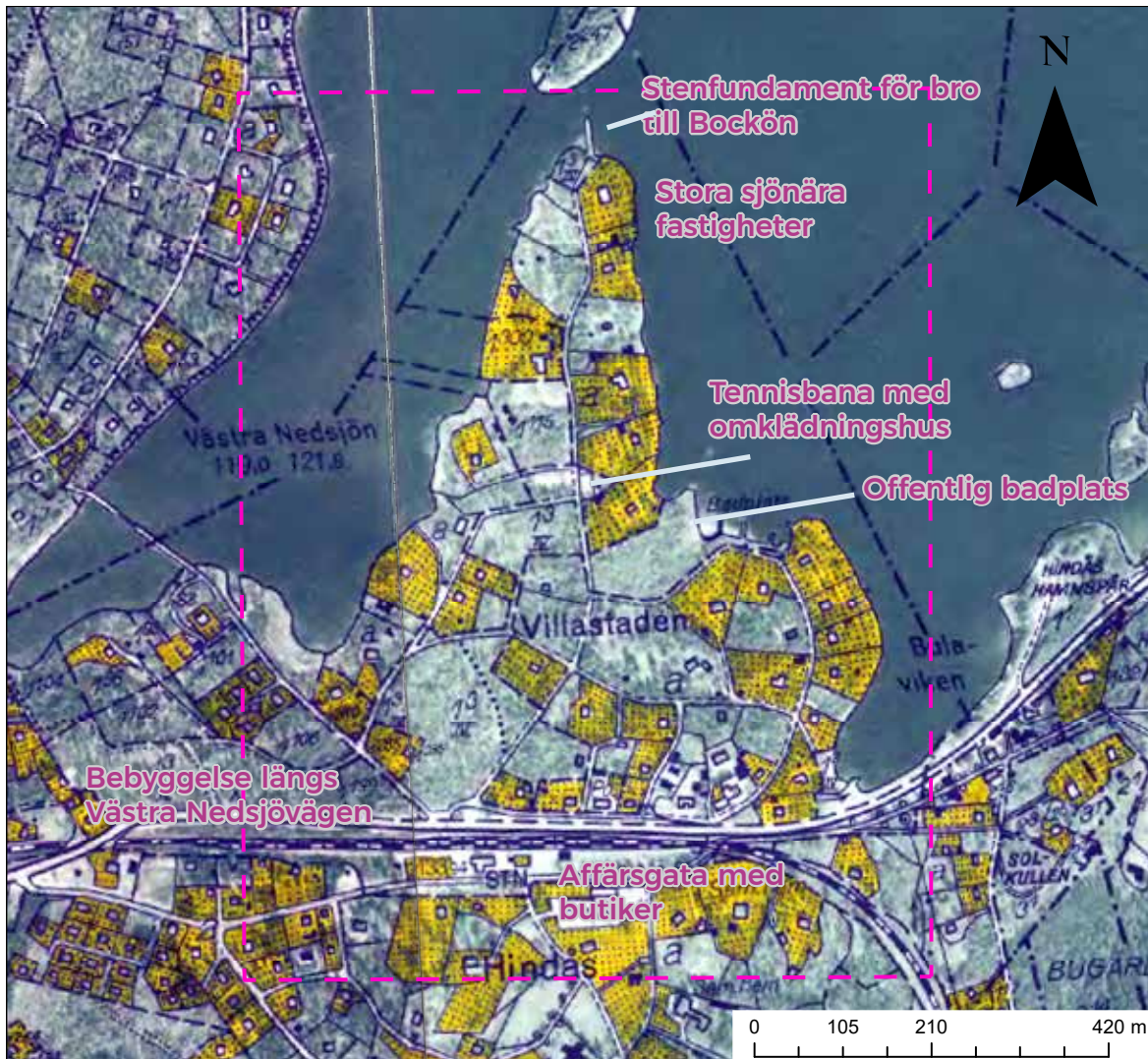
Ekonomiska karta från 1936/1937 redovisar tennisbanor på båda sidor om Bockövågen och sannolikt tillkom dess ungefär vid denna tid. Enligt Bohusläns museum uppfördes troligtvis klubbstugan under årtiondet därefter. År 1967 gjordes en tillbyggnad åt norr innehållande omklädningsrum för damer. Tennisklubben har varit en central mötesplats för boende och besökare, med exempelvis uppvisningsspel 1939 av elitspelarna Kalle och Inge Schröder, Folke Norlén och Kerstin Nilsson.

Bro över från Bocköhalvöns norra spets till Bockön. Villa Martsaparti syns mellan träden. Källa: Historiska vykort

Flygbild från 1942. Till vänster i bild syns en bro över till Bockön och en bro över till Klådegårde och Takkullen. AB Flygtrafik/Vänersborgs museum. Källa: Digitalt arkiv.

Hindås vid mitten av 1900-talet

Landskapet

- Skogsmark ungefär till hälften ersatt av stora villa-fastigheter.

Vägar och landskapselement

- Oförändrat vägsystem med viss förtätning av gatustruktur norr om landsvägen.
- Bocköbron träkonstruktion borttagen.
- Bryggor och terrasseringar längs sjöstranden. Träbro på stenkonstruktion mellan fastland och Bockön.

Bebyggelse

- Längs Västra Nedsjövägen tillkommer villor med något mindre trädgårdar.
- Förtätning av byggnation längs Ringvägens södra del samt östra halvöns sjöside.

┌─┐ Utredningsområde

Ekonomiska kartan 1961. Källa: Lantmäteriet Historiska kartor.

Beskrivning av värdebärande karaktärsdrag

Naturförutsättningar

Bebyggelsens tillkomsttid på Bocköhalvön sammanfaller i stort med utvecklingen av det man kallar trädgårdsstadens planeringsideal för nyanläggning av nya bostadsområden. Variationerna i terrängen med en höjdrygg utmed halvöns östra sida har skapat förutsättning för husen att få ett högt och framträdande läge i miljön. Terrängvariationerna har gett den naturliga förutsättningen för vägarnas dragning och tomternas uppdelning.

Vegetationen på Bocköhalvön är idag en kombination av den ursprungliga naturgivna och hur man valt att gestalta landskapet utefter olika moden och trender sedan sekelskiftet och framåt. Vissa områden är ren skogsmark medan andra består av tomtmark som är gestaltade och underhålls som moderna villaträdgårdar. Ibland är kontrasterna mycket påtagliga mellan olika tomter, inte minst mellan de som nyttjas för permanentboende och de som allttjämt nyttjas för sommarboende. Det traditionella har för merparten av tomterna varit skogstomter med enstaka höga träd, enstaka buskar och en grovt tuktad gräsyta. Många trädgårdar, framförallt de med sjötomt, har erhållit ett ofta ambitiöst system av stödmurar i slutningen mellan bostadshuset och sjön. Utmed sjökanten finns ofta en skoning för att förhindra jorderosion.

Bebyggelsemiljö

Det kulturhistoriska innehållet har ett djup som sträcker sig till mesolitisk tid bevisat genom de fynd av flinta som påträffats 2013 vid områdets västra strand, inom fastighet 1:77.

Bocköhalvön präglas framför allt av skogsbevuxna tomter, det ursprungliga vägnätet samt större fastigheter som sträcker sig från gata ut mot sjökanten. Här ryms välbevarade villor, trädgårdar samt ekonomibyggnader från tidigt 1900-tal - 1960-tal. Inom tomterna finns ofta skogsträdgårdar med stenmurar, terrasseringar och stembryggor, samt ibland brunnar och stenkällare.

Bostadshuset på Bocköhalvön representerar flera av de olika byggnadsstilar som förekommer under perioden 1900-1960. Merparten av de större sjövillorna har en arkitektur som anspelar på nationalromantik, men även 1930-talets funktionalistiska uttryck förekommer. I de inre delarna av området finns uttryck för 1950-talets mer sparsmakade villaarkitektur. Flera sjötomter har försetts med en liten stembrygga men i några fall har de med tiden raserats så att det bara finns rester bevarade.

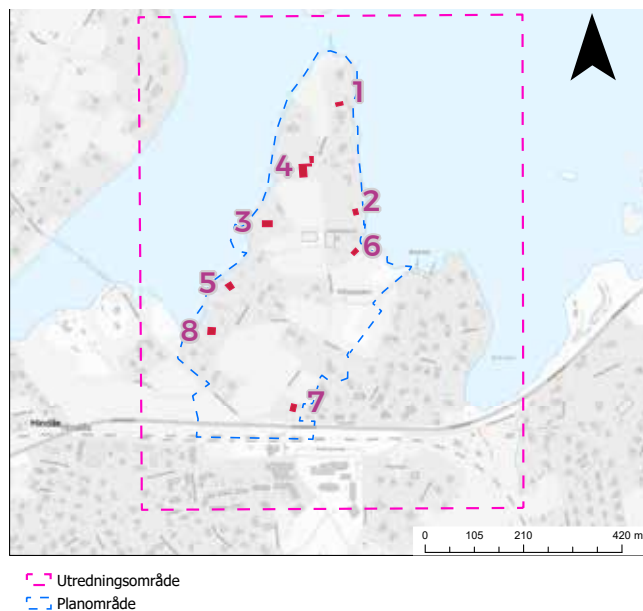

Aktuell flygbild över Bocköhalvön. Källa: Lantmäteriet

Byggnader & trädgårdar

Nationalromantik

- Funktion och estetik: Villor och tillhörande annex, ibland f.d. sommarresidens, placerade i strandnära läge med stora skogsträdgårdar. Byggnadernas delar är genomgående hantverksamässigt utförda med gedigna material.
- Grundmurar: Kallmurad stengrund, ibland putsad, ibland råhuggen.
- Fasader: Varierande. Trätjärat rundtimmer eller spån, vit locklistpanel, grå liggande plank.
- Fönster: Varierade storlekar och utföranden: Småspröjsade fönster i röd/grön kulör. Sexluftsfönster i blå kulör. Lunettfönster. Blyinfattade glas. Fönsterluckor.
- Dörrar: Trä- och plankdörrar anpassade i kulör, ibland med glas.
- Tak: Tegeltäckta sadeltak eller högt, brutet tak.
- Detaljer: Utsirade träpelare, loggia.
- Tomt: Stora oftast sjönära skogstomter, ofta höga tallar och rhododendron. Naturstensmurade matkällare, stenterraser och strandskoningar. Brunnar med bl.a. brunmålade träpelare och vikingainspirerat mönster och tegelförsedda tak. Byggnad placerad centralt.

Byggnader som beskrivs i avsnittet. Nummer anges på respektive bild. 1-4 är utpekade i tidigare utredning som särskilt kulturhistoriskt värdefulla, 5-7 som innehavande högt kulturhistoriskt värde, och 8 visst kulturhistoriskt värde.

Foto nr. 3, 5 och 6: Bohusläns museum (2015)

Annex till Metsäperti (i bakgrunden), uppfört ca 1917 i nationalromantisk stil med utseende liknande en loftbod. Rundtimrad undervåning med sexkantiga knutskallar samt spånklädd utskjutande övervåning. Sadeltak och småspröjsade fönster.

Större sommarvilla uppfört 1918 i nationalromantisk stil med hög stengrund, vit locklistpanel och högt brutet tak. Stor strandnära tomt.

Villa på fastighet 1:77, uppförd 1910-tal. Fasadklädsel med en hyvlad lockpanel och liggande panel på förvandring. Tillbyggd i omgångar bland annat på 1930-talet för konstnärinnans Agnes de Frumerie ateljé.

Villa Bokelid på 1:51 är en f.d. sommarvilla från 1913. Övergripande plan, takform, fönstersättning och fönsterutformning förnimmel om ursprunglig nationalromantisk karaktär trots tilläggsisolering och ny färgsättning. Till tomten hör u-formad faluröd uthusbyggnad och stenkällare.

Villan på 1:146, uppförd 1924, har karaktäristiska drag av nationalromantik, bland annat övergripande utformning, farstuvist, röd fasadpanel samt sexkantiga och runda fönster.

Hindås 1:300 med flertal byggnader i samstämmig nationalromantisk karaktär, tillkomna 1919-1936. Utkragad övervåning på stora huset. Panel med bl.a. rundtimmer samt på förvandring. Småspröjsade fönster med luckor.

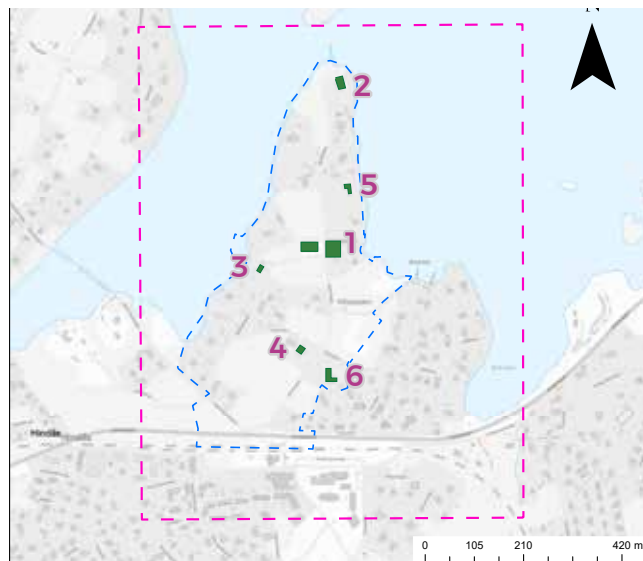
Villa på fastighet 1:61, uppförd ca 1915, har stor skogstomt som sträcker sig från Bockövägen ut till östra strandkanten. Kvarvarande nationalromantisk prägel med burspråk och frontespiser.

Byggnaden på fastighet 1:261 har en övergripande nationalromantiskt prägel med sockel av huggen sten och loggia åt söder med snidade bärande pelare.

1920-tals klassicism & tidig funktionalism

- Funktion och estetik: Tennisanläggning och villor, placerade dels i strandnära läge, dels vid korsningar inom vägnätet. Funktionalismen dominerar karaktären men en del byggnader har samtidigt drag av klassicism.
- Grundmurar: Varierat mellan natursten och troligtvis betong.
- Fasader: Varierat mellan locklistpanel med profilerad locklist, liggande panel och putsfasader.
- Fönster: Varierat. Småspröjsade flerluftsfönster, en-till treluftsfönster, låga fönster för ljusinsläpp i hall.
- Tak: Variation mellan sadeltak, valmat och tälttak.
- Tomt: Liknande de för äldre villor, med stenterrasseringar, stembryggor och anpassning av byggnader till landskapets förutsättningar. Metsäpirti 1:52 har en särpräglad trädgård med skulpturer och . Skogstomter. Högresta löv- och barrträd. Byggnader placerade centralt eller indraget från gatulinje.

□ Utredningsområde
□ Planområde

Byggnader som beskrivs i avsnittet. Nummer anges på respektive bild. 1-2 är utpekade i tidigare utredning som särskilt kulturhistoriskt värdefulla, 3-4 som innehavande högt kulturhistoriskt värde, och 5-6 visst kulturhistoriskt värde.

Tennisanläggning från 1930/40-tal med omklädningsrum i funktionalistisk prägel med liggande gulmålad panel på förvandring. Pulpettaket bärs upp av gulmålade träpelare vid indraget hörn. Klocka, träskylt och domarstol tillhör inventarier. En utomhusbana och resterna av en inomhusbana i sk. barracudatält.

Metsäpirtti 1:52, uppförd 1914 på Bocköhalvöns nordligaste spets, har en särpräglad utformning men främst präglad av funktionalism genom rundade burspråk med höga fönster i rad. Klassicistiska uttryck syns i pagodlika svängda takfall och rundade fönsterbågar. Skogstomt med skulpturer och prydnadsdetaljer.

Fastighet 1:231, uppfört ca 1937, har en kvadratisk form, uppfört i två fulla våningar med takform och fönstersättning tydligt kopplad till funktionalismens egnahemsbyggande. Högresta björkar på tomt.

Traditionell sportstuga på fastighet 1:277, vars äldsta del uppfördes vid 1930-talets mitt. Låg skala, naturfärger, fönsterfoder och sadeltak. foto: Bohusläns museum (2015)

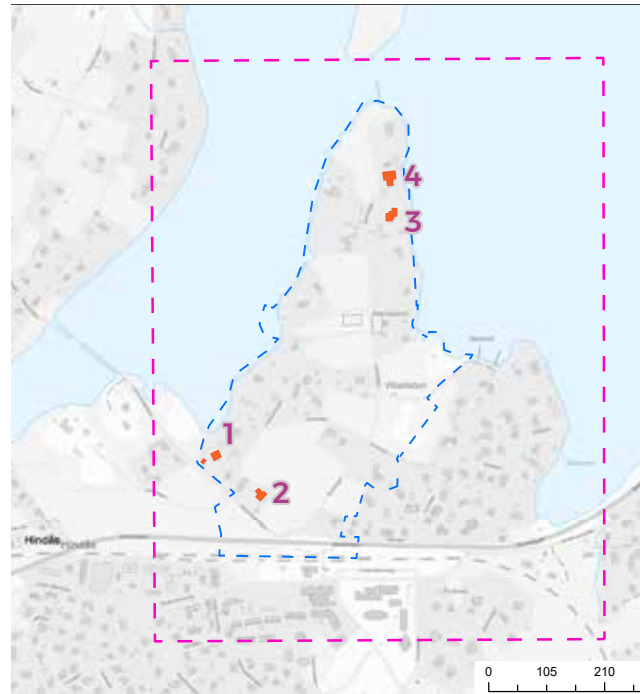
Byggnad på fastighet 1:222, uppfört 1936, belägen på brant åsrygg mellan Fjellstedtsvägen och Västra Nedsjön, i enkel utformning med prägel av tidig funktionalism.

Fastighet 1:112 har i den ursprungliga byggnadskroppen från 1928 bevarat sin karaktär med klassicistiska uttryck i spritputsad fasad, småspröjsade fönster, utsvängt tak samt gavlarnas kornischer. Tomt med vegetation och parkkaraktär, med grindar i järnsmide på grindstolpar i granit vid infarter till fastigheten.

Senfunktionalism och postmodernism

- Funktion och estetik: Villor i 1-2 plan. Arkitekturen är blandad med drag av funktionalism som inspirerats bak i tid men även tidstypisk arkitektur från 1950- och 1980-tal. Många byggnader från denna tid är tillbyggnader eller ekonomibygnader tillhörande äldre villor, som inte beskrivs specifikt.
- Grundmurar: Kallmurad stengrund, ibland putsad.
- Fasader: Varierat. Liggande panel, puts eller konststen.
- Tak: Sadeltak med tegel eller betongpannor.
- Tomt: Liknande de för äldre villor, med stenterrasseringar, stenbryggor och anpassning av byggnader till landskapets förutsättningar. Ibland finns ekonomibygnader äldre än bostadshuset inom tomten eller på angränsande fastigheter.

- - - Utredningsområde
- - - Planområde

Byggnader som beskrivs i avsnittet. Nummer anges på respektive bild. 1-4 är utpekade i tidigare utredning som innehavande visst kulturhistoriskt värde.

Bostadshus på fastighet 1:260, uppförd 1959, har grund i tuktad sten, liggande panel, äldre spröjsade fönstren med fönsterluckor och lunettfönster utmed gavlarna, perspektivfönster mot sjön. Tomten har stenterrasseringar och samtida garagebyggnad.

Bostadshus på fastighet 1:338, uppförd kring 1950 i en våning och byggd i souterräng i spritputsad tegel och flackt sadeltak.

Fastighet 1:97. Det mindre huset, Sjöstugan, är det äldsta huset på fastigheten och tillkom år 1923. Några år senare tillkom den äldsta delen av det större bostadshuset vilket byggdes till kring år 1968 med en vinkelställd huskropp samt med ytterligare utbyggnader år 1974. Foton: Bohusläns museum (2015)

På fastighet 1:70, återfinns stödmurar, strandskoning samt stenmur utmed Bockövägen. Strukturerna vittnar om fastighetens ålder och viktiga för helhetsupplevelsen av miljön. Bostadshuset är uppförd ca 1980 i en våning (t.v). Fasad av rosa konststen samt flackt valmat tak belagt med svarta betongpannor. Komplementbostad (t.h) klädd med panel på förvandring och är målad i mörkbrun kulör. Taket är ett sadeltak belagt med svarta betongpannor. Foton: Bohusläns museum (2015)

Komplementbyggnader (olika ålder)

- Funktion och estetik: Fristående komplementbyggnader eller komplementbyggnader i 1 våning. Karaktär anpassad till huvudbyggnad, ofta stengrund med stående panel samt spröjsade fönster.

Komplementbyggnder på 1:82 och 1:260. Övre foto: Bohusläns museum (2015)

Stenanläggningar

1. Tomtgränser

Hantverksmässigt gediget bearbetade kallmurade och delvis murade tomtgränser med huggen sten. Mot väg öppning för grindstolpar med grindar i trä och smide. Ett antal tomter har fristående grindstolpar i sten.

2. Stödmurar och terrasseringar

Stödmurar och terrasseringar av naturligt formade stenblock i olika storlekar. En del syns längs vägnätet men det stora flertalet finns inom trädgårdarna.

3. Strandskoning, bryggor och bro

Enklare strandskoning i sten längs delar av sjösidan, för att minska strändernas erosion. Utskjutande stenbryggor ca fem meter ut i sjön finns placerade vid fastigheter med äldre villor. Bocköbrons kallmurade stenfundament av större stenblock, i delar fylld med grus.

Kallmurad tomtgräns med stora, huggna block mot Bockövägen inom 1:52. Murade grindstolpar för smidesgrind.

Hög, kallmurad tomtgräns mellan 1:94 och 1:95.

Smidesgrind fäst på grindstolpar av sten.

Kallmurad tomtgräns med stora, huggna block mot Bockövägen inom fastighet 1:70. Två påliggare bildar grindstolpar för trägrind.

Kallmurad tomtgräns mot Ringvägen (badplatsen) med stora, huggna block. Kallmurade grindstolpar för dubbel trägrind.

Stödmur med mindre, naturligt formade stenar längs Fjällstedsvägen inom fastighet 1:3. Ovanpå ligger gjuten betonggrund för tennisbana.

Stödmur av naturligt formade, mossbevuxna stenar längs enskild grusväg inom fastighet 1:77

Stödmur i sutterräng med större huggna stenblock inom fastighet 1:222.

Stödmur av naturligt formad sten längs Bockövägen inom fastighet 1:277.

2

Strandskoning och terrasser utmed stranden inom fastighet 1:69. Foto: Bohusläns museum (2015).

Kallmurat brofäste mot Bockön, delvis fylld med grus.

3

Historiska spår i park- och bäckmiljö

1. Stentrappor

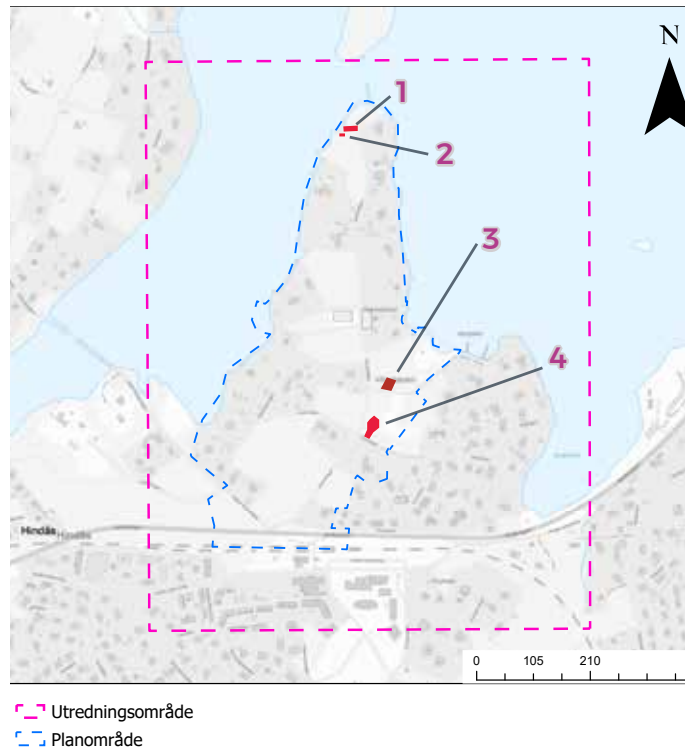
Markerad med 1 på karta: Stentrappa med ca 7 trappsteg flankerade av stödblock och berg i dagen. Trappan utgör en del av den stig som är till synes leder rakt från grinden på fastighet 1:52 och ner mot Bocköhalvöns nordvästra strand. Jämte stigen växer planterad Rhododendron.

Markerad med 2 på karta: En enkelt utformad stentrappa med fyra rektangulära stenblock vid avsats mot Bocköhalvöns nordvästra strand. Okänd ålder, men möjligen kopplad till övriga parklämningar.

2. Bäck- och dammanläggning

Markerad med 3 på karta: Enklare stensättning för vägpassage som leder bäck under Ringvägen. Bäck och dess avrinningsområde återges på historiska kartor som ett översvämningssområde.

Markerad med 4 på karta: Stensatt bro som korsar bäck samt stensättning för två dammanläggningar. De historiska spåren är från Granelids park (1920-tal) då tillhörande fastighet 1:256. Parken anlades med gångstigar och växtlighet i planteringar och murar.

Stentrappa med stödblock utgör del av stig som leder från grid på fastighet 1:52 ner mot Bocköhalvöns nordvästra strand.

Stentrappa på höjdparti vid Bocköhalvöns nordvästra strand.

Enklare stensättning för vägpassage (Ringvägen) över bäck.

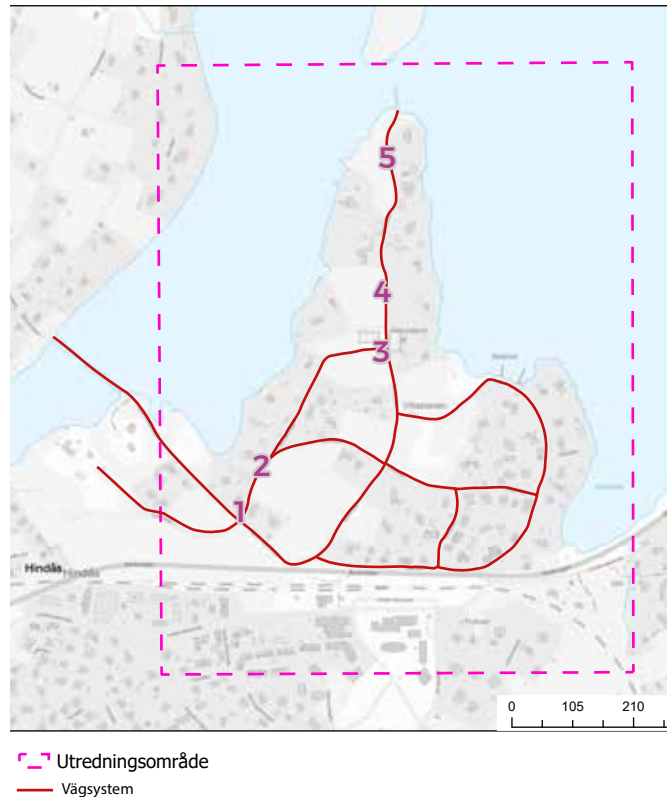

Stensatt bro som korsar bäck samt stensättning för mindre dammanläggning. De historiska spåren är från parkmiljö tillhörande fastighet 1:256.

Vägnät och grönstruktur

Organiskt formad vägdragning präglad av trädgårdsstadens ideal, som följer variationerna i terrängen. Vägarna inom Bocköhalvön är asfalterade utan trottoar medan en del uppfarter inom privata bostadsfastigheter är grusbeklagda.

Det direkta mötet mellan grönstruktur med variation av fastighetsgränser och gaturum ger området en småskalig och intim prägel.

Vy från korsning Västra Nedsjövägen/Fjällstedtsvägen, i riktning mot Hindås station. Gatan leder uppför en stigning i landskapet.

Vy mot korsning Fjällstedtsvägen delar sig till Vinkelvägens. Korsningar och vägdelningar präglas av mjukt, rundade möten snarare än skarpa vinklar.

Vy från korsning Bockövägen/Fjällstedtsvägen intill tennisbana. Gatans krön skapar vacker fond tillsammans med villa på brant åsrygg.

Vy från Bockövägen med blick söderut. Flan-kerad av växtlighet och äldre stenmur bidrar gatan till områdets småskaliga och ålderdomliga prägel.

Vy från Bockövägen strax norr om tennisbana. Gatans krökta form följer landskapets förutsättningar och skapar varierande perspektiv.

KÄLLFÖRTECKNING

Litteratur

- Larsson, Bertil (2002). *Hindåsbygden i tid och rum*. Hajom.

Arkeologiska rapporter

- RAÄ dnr. 3.4.2-1606-2013

Kommunala planeringsunderlag

- Härryda kommuns kulturmiljöprogram (2012)
- Bohusläns Museum (2015) *Bocköhalvön i Hindås. Kulturhistorisk inventering*.
- Larsson, Bertil (2020) Granelids park (Privat utredning i kommunens ägo)

GIS och kartor

- Grundkarta: Topografiska kartan, Lantmäteriet Geodatasamverkan.

Lantmäteriet Historiska kartor

- Häradseconomiska kartan 1890
- Economiska kartan 1936/1937
- Economiska kartan 1961

Lagar, förordningar och föreskrifter

- Boverket, PBL Kunskapsbanken, Förvanskningsförbudet. <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/forvanskningsforbudet/>
- Boverket, PBL Kunskapsbanken, Varsamhetskravet. <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/varsamhetskravet/>
- Boverket, PBL Kunskapsbanken, Underhåll. <http://www.boverket.se/sv/PBL-kunskapsbanken/Allmant-om-PBL/teman/kulturvarden/kulturvarden-i-plan---och-bygglagen/krav-pa-byggnadsverk-och-tomter/underhall/>

Metoder och rekommendationer

- Riksantikvarieämbetet (2015) Plattform för kulturhistorisk värdering och urval. <http://www.raa.se/kulturarvet/vardering-och-urval/>

